

Státní okresní archiv Karlovy Vary

Archiv města Útvina

[1550]–1882

Inventář

EL NAD č.: 94

AP č.: 321

Mgr. Petr Cais

Karlovy Vary 2012

OBSAH

Úvod:

I. Vývoj původce archivního fondu	3
II. Vývoj a dějiny archivního fondu	13
III. Archivní charakteristika archivního fondu	16
IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu	19
V. Záznam o uspořádání archivního fondu a vyhotovení pomůcky	20
Seznam použitých pramenů a literatury	21

Přílohy:

Příloha č. 1: Seznam použitých zkratk	25
Příloha č. 2: Struktura archivního fondu	26

Inventární seznam	27
--------------------------	-----------

ÚVOD

I. Vývoj původce archivního fondu

Nynější obec Útvina (něm. *Uittwa*), byla v minulosti městysem, v německých pramenech označovaný jako *Marktgemeinde* či *Marktflecken*, tj. městečko s trhem či tržiště. **Původcem archivního fondu** je městská samospráva tohoto sídla od nejstarších dob do roku 1945.

Obec Útvina leží na severním okraji Toužimské vrchoviny. Její původní jádro s náměstím, nálevkovitě se rozšiřujícím k jihovýchodu, někdejší radnicí v jeho jihozápadním koutě a o něco stranou východně od náměstí stojícím kostelem leží v mělkém údolí v nadmořské výšce 595 m na severním břehu Odolenovického (dříve Lučního) potoka (něm. *Wiesenbach*). Potok protéká katastrem Útviny směrem na východ a po 1,5 kilometru ústí jako levobřežní přítok do horního toku řeky Střely, která se zde ubírá na sever. Obec se nalézá uprostřed mezi městem Toužim (cca 2,5 km severozápadně od něj) a bývalým městečkem (nyní již městem) Krásné Údolí (2 km na východ od něj). Toto někdejší trojměstí, Toužim, Útvina a Krásné Údolí, leží u hlavní silnice spojující Plzeň a Karlovy Vary, přičemž Útvina je nejstarším z nich. Původně **byla založena** jako poddanská vesnice radiálního lánového typu pravděpodobně již ve 2. pol. 12. století během vnitřní kolonizace území kolem horního toku Střely velmožem Jiřím z Milevska, který tuto tehdy lesnatou neobydlenou oblast získal od některého z českých přemyslovských panovníků. Zřejmě již tehdy se správním centrem zdejších držav Jiřího z Milevska stal opevněný dvorec na místě dnešní Toužimi, kde sídlil správce panství, vilik.¹ Toužimské panství tak zhruba od konce 12. století existuje jako samostatná patrimoniálně-správní jednotka navzdory změnám jeho majitelů a jeho začleňování do širších vrchnostenských domén a Útvina bude až do konce patrimoniální správy v roce 1850 vždy jeho součástí jako poddanská vesnice či městečko. V roce 1207 Jiří z Milevska zemřel bez dědiců a své veškeré statky odkázal premonstrátskému klášteru v Milevsku, který v letech 1184–1185 založil. Ten na místě dvorce v Toužimi zřídil své církevní i hospodářské centrum, proboštství. Za husitských válek se jej však kolem roku 1429 zmocnil husitský hejtman žateckého městského svazu Jakoubek z Vřesovic. Tuto změnu držby legalizoval po obnovení míru císař Zikmund, který 23. listopadu 1437 odevzdal panství Toužim Jakoubkovi za 5.000 kop grošů do zástavního vlastnictví.² Panství pak mělo statut majeku milevských premonstrátů v zástavě rodu Vřesoviců.

Ačkoliv je založení vesnice Útviny kladeno do 2. pol. 12. století, **první písemná zmínka** o ní pochází až ze 17. září 1354, tedy z doby premonstrátského proboštství, kdy byl do konfirmační knihy pražského arcibiskupství vložen zápis o potvrzení [premonstrátského?] bratra Jindřicha jako faráře kostela ve vsi Přílezy, k němuž tehdy náležel i filiální kostel v Útvíně.³

¹ Informace v tomto odstavci z: SCHIERL, Jiří. *Útvina : dějiny města a obce 1387–1997*. Útvina : Obecní úřad v Útvíně, 1997, s. 2–4 a 9.

² URBAN, Michael. Zur Geschichte der Burg und Stadt Theusing. *MVGDB*, 1902, XL. Jahrgang, s. 108.

³ 1354, 17. Septemb. Ad presentacionem abbatis Milocensis ad ecclesiam in Przeles et eius filialem in *Vithwina*, ..., frater Henricus fuit confirmatus. – *Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus, inchoans ab anno 1354 usque 1362*. Tomus primus. Opera et sumptibus Francisci Antonii Tingl. Pragae, 1867, s. 40. Viz též ŠIMÁK, J. V. *České dějiny*. Dílu I. část 5 – *Středověká kolonisace v zemích českých*. Praha : Jan Laichter, 1938, s. 575–576.

K povýšení Útviny na město došlo v následujícím období, avšak i v tomto případě není jeho přesná doba známa. Příslušná listina o tomto počínu se nedochovala, a tak se pouze usuzuje na 2. čtvrtinu 15. století, kdy měl již toužimské panství ve své moci rod Vřesoviců.⁴

Krátce poté, co je doložena první písemná aktivita útvinské městské kanceláře v podobě česky psaného listu ze 7. května 1466 zaslaného do Chebu,⁵ městečko zaniklo během války, kterou dne 20. dubna 1467 vyhlásil král Jiří z Poděbrad odbojné katolické šlechtě, sdružené v Zelenohorské jednotě.⁶ V ní tehdejší majitel toužimského panství Jan I. z Vřesovic bojoval na straně krále, a jemu patřící Útvina proto byla v průběhu války protivníky Jiřího z Poděbrad přepadena a vypálena. Přeživší obyvatelé se pak uchýlili pod ochranu gotického hradu v Toužimi, který vybudovali páni z Vřesovic (Jakoubek či Jan I.) patrně na místě někdejšího probošství a jenž byl tehdy jediným pevným a bezpečným místem na toužimském panství. Útvinstí u hradu založili nové město, Toužim, což na žádost Jana I. z Vřesovic povolil král Jiří listinou z 8. července 1469.⁷ Datum dramatického zániku městečka je kladen spíše do konce 60. let 15. století, neboť tehdy se válka přenesla do západních Čech, kdy královská vojska vpadla na panství pánů z Plavna, členů Zelenohorské jednoty, jejichž doména sousedila na severu a západě s panstvím Toužim, a dobyla zde jejich hrady Andělská Hora (1468) a pravděpodobně i Hungerberg u Bochova (1469), který rovněž zcela zanikl.⁸ Strůjce zkázy městečka v písemných pramenech uveden není,⁹ že Útvinu vypálili právě Plavenští, kterým tehdy patřil i hrad Bečov nad Teplou, ležící pouhých 8 km západně od města, naznačuje odborná literatura.¹⁰

V následujícím období se však pravděpodobně část obyvatel vrátila a Útvinu obnovila. Ta se v písemných pramenech znovu objevuje ve 30. letech 16. století, kdy panství Toužim měli ve své držbě předpokládání strůjci její někdejší zkázy, nyní vrchnost, páni z Plavna (přibližně od poloviny 80. let 15. století). Konkrétně je to v urbáři českých panství tohoto rodu z let cca 1532–1535.¹¹ Obnova města se však předpokládá již na konci 70. let 15. století, tj. závěrečného období vlády Vřesoviců na toužimském panství. Usuzuje tak Jiří Schierl na základě vydání znakového privilegia krále Vladislava Jagellonského pro město Toužim z 5. ledna 1478.¹² Jiří z Poděbrad totiž ve zmíněné listině z roku 1469 povolil, aby si městská obec podržela dosavadní darování, práva a privilegia, o kterých existují písemné doklady, nebo, pokud příslušné listiny při vypálení Útviny shořely, která před tím užívala. Zničeno bylo tudíž, jen sídlo, nikoliv útvinská, nyní toužimská městská obec jako nositelka městských práv.¹³ To

⁴ SCHIERL, Jiří. *Útvina...*, s. 6.

⁵ SOKA Cheb, fond *AM Cheb*, spisy před rokem 1850, fasc. 714 (dle Sieglöva katalogu), složka *Uttwa*.

⁶ *Přehled dějin Československa. I/1 – do roku 1526*. Hlavní redakce Jaroslav Purš, Miroslav Kropilák. Praha : Academia, 1980, s. 496.

⁷ Originální znění v CIM IV–2, listina č. 409, s. 137.

⁸ DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha : Libri, 2000, s. 49, 70.

⁹ Listina Jiřího z Poděbrad jen neurčitě uvádí, že útvinským bylo jejich městečko vypáleno *per hostes nostros eorumque* – viz CIM IV–2, listina č. 409, s. 137.

¹⁰ Michael Urban líčí Jana I. z Vřesovic jako čínorodého utrakvistu, přívržence krále Jiřího a nepřítele okolní katolické šlechty, zejména mocného Jindřicha III. z Plavna, o vypálení Útviny však jen neurčitě uvádí, že to spáchali Němci (*von Deutschen niedergebrannt*) – URBAN, Michael. *Zur Geschichte...*, s. 108. Z něj čerpající CIM IV–2 v komentáři na s. 138 píše, že městečko bylo vypáleno za bojů mezi přívrženci krále Jiřího a jeho nepřáteli, zvláště Jindřichem z Plavna. Že byl výpad proti Útvíně učiněn z hradu Bečova nad Teplou, patřícím pánům z Plavna, pak předpokládá i SCHIERL, Jiří. *Útvina...*, s. 9–10.

¹¹ *Zinsregister der Plauen'schen Güter in Böhmen* – otiskl BERNAU, Friedrich. *Studien und Materialien zur Specialgeschichte und Heimatskunde des deutschen Sprachgebiets in Böhmen und Mähren*. Prag : J. G. Calve'sche k. u. k. Hof- u. Universitäts-Buchhandlung, 1903, s. 523–532.

¹² Originální znění v CIM IV–2, listina č. 450, s. 183.

¹³ Dobové pojetí obce jako společenství osob ze stejné lokality spravujících se společným řádem, užívajících kolektivních výsad, popř. společné části majetku zmiňuje MARTÍNEK, Zdeněk. *Archiv obce : příspěvek k vymezení a charakteristice archivního fondu. Archivní časopis*, 1999, ročník 49 – zvláštní příloha, s. 1.

by znamenalo užívání stejného znaku, jaký je na pečeti přitištěné na listu útvinského purkmistra a rady pro město Cheb z roku 1466, novou městskou obcí v Toužimi. Pokud v roce 1478 požádal tehdejší majitel panství, Jan II. z Vřesovic, krále, aby Toužimi udělil znak jiný, předpokládá se, že se tak stalo proto, že navrátilci do Útviny užívali starý znak rovněž a vyvstala proto potřeba nového erbu pro toužimské.¹⁴

V období po znovuzaložení městečka docházelo k procesu poněmčování obyvatel a městské správy, které můžeme považovat za definitivně ukončené v pol. 17. století.¹⁵

Historie původce poté trvala od obnovení Útviny a tím i městské samosprávy v předpokládaném 15. století až do **ukončení činnosti** zdejší německé komunální správy a její převzetí československými orgány po 2. světové válce. V případě Útviny se tak stalo v osobě vládního komisaře Jiřího Štampacha, jmenovaného s největší pravděpodobností v červnu 1945, přičemž nelze vyloučit, že po nástupu do funkce využíval ke správním úkonům dosavadní německý úřední personál. Komisař v Útvině působil až do vzniku místní správní komise, jež zde byla konstituována teprve 8. listopadu 1945 v počtu osmi členů (zvolená z 26 prvních českých obyvatel Útviny), neboť noví osídlenci sem začali přicházet teprve na konci října téhož roku.¹⁶

Územní rozsah městské správy se vztahoval pouze na městys Útvinu. Jeho území bylo v raném novověku nerozlehlé, sevřené ostatními obcemi, proto vrchnost v pol. 17. století povolila zdejším obyvatelům pást dobytek ve svých lesích.¹⁷ V pozdější době jsou na mapě stabilního katastru¹⁸ patrné vedle hlavní zástavby kolem náměstí severně od Odolenovického potoka i dvě městské čtvrtě na jižním břehu. Přímo na jih od náměstí směrem k dnešní silnici Plzeň – Karlovy Vary se rozprostírala čtvrť Růžek (něm. *Winkel*), o něco východněji od ní se nalézala čtvrť Obruč (něm. *Owritsch* či *Dowrowotschen*).¹⁹ J. G. Sommer dále uvádí i čtvrť (*Bezirk*) Klause, položenou východně od náměstí poblíž kostela sv. Víta.²⁰ Mimo hlavní městskou zástavbu se na území města dále nalézaly tři samoty (místní části), zachycené jak zmíněnou mapou stabilního katastru, tak i novějšími místopisnými lexikony. Směrem

¹⁴ Viz SCHIERL, Jiří. *Útvinu...*, s. 10–11. Odhadované obnovení a nová výstavba Útviny by pak spadala do období celkového uklidnění v zemi, završeném Olomouckou smlouvou v prosinci roku 1478 mezi nástupcem Jiřího z Poděbrad, králem Vladislavem II. Jagellonským, zvoleným a podporovaným kališníky, a jeho protivníkem, uherským králem Matyášem Korvínem, za kterým stála katolická strana v Čechách. Na svatováclavském sněmu roku 1479 pak uznali členové české katolické panské jednoty Vladislava II. za svého krále – *Přehled dějin Československa. I/1...*, s. 521–522.

¹⁵ Soudní kniha pro urovnání sporů, založená roku 1658 je již vedena pouze v němčině. Více o ní KARELL, Viktor. *Das Gerichtsbuch von Uittwa. Karlsbader historisches Jahrbuch*, 1940, s. 120–122.

¹⁶ SCHIERL, Jiří. *Útvinu...*, s. 33, který se opírá o místní poválečnou kroniku Václava Kozáka z let 1953–1957 (o ní *Tamtéž*, s. 1). Okresní správní komise v Teplé zahájila svou činnost 6. června 1945, zároveň s ní i místní správní komise v Bečově nad Teplou a v Toužimi, zatímco do ostatních obcí, včetně Útviny, byli jmenováni vládní komisaři – viz BEŠŤÁKOVÁ, Marie. *Okresní národní výbor Teplá 1945–1948 : inventář* [tiskem nepublikovaná archivní pomůcka]. Okresní archiv Karlovy Vary, 1968, s. 5.

¹⁷ Viz privilegium tehdejšího majitele toužimského panství, markraběte Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského, pro městečko Útvinu z 26. února 1656, bod 12: *...weill der marckh Uttwa ein eng refier undt von andern benachbohrten sehr umschrencket, dass sie vor ihr vieh wenig hutweith undt triefft haben...* – opis listiny z roku 1737 otištěn v: *Das ehemalige herzoglich sächsisch lauenburgische und markgräfllich badische Amtsarchiv aus dem Schlosse zu Theusing in Böhmen*. Bearbeitet von Dr. Anton Gnirs. Brünn – Prag – Wien – Leipzig : Rudolf M. Rohrer, 1933, s. 351.

¹⁸ Mapa stabilního katastru byla pro Útvinu vyhotovena v roce 1841. K dispozici je na portálu *Archivní mapy : prohlášení archiválií Ústředního archivu zeměměřičtví a katastru*. Sekce *Stabilní katastr* [online]. Český úřad zeměměřický a katastrální; Zeměměřičtý ústav, c2006. [cit. 2011-11-30]. Dostupné z <<http://archivnimapy.cuzk.cz>>.

¹⁹ SCHIERL, Jiří. *Útvinu...*, s. 11–13.

²⁰ SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt*. 15. Band – *Elbogner Kreis*. Prag : Friedrich Ehrlich, 1847, s. 217.

východo-východo-severním, cca 1,5 km od náměstí, ležely v blízkosti řeky Střely dvě osady, Chalupa u Mlýna (něm. *Mühlhäusl*) na západ od řeky a Hackbeilův Mlýn (něm. *Hokapeil Mühle*) východně od ní. Obě jsou dnes již zaniklé. Zhruba 750 m severo-severo-západním směrem od městského centra se pak ještě v současnosti nalézala osada Ovčín (něm. *Schäferei, Schäferey*).²¹ Ze správního hlediska byly výše uvedené čtvrtě a místní části součástí města, vlastní samosprávu neměly.

Z pravomoci městské správy se však do jisté míry vymykali Židé, obývající tzv. Židovskou čtvrt', kteří byli podřízeni přímo vrchnostenskému úřadu²² – ve 40. letech 19. století to bylo 7 rodin, žijících ve 4 domech.²³ Čtvrt', ve které se nalézala i modlitebna (synagoga), připomínaná k roku 1735,²⁴ byla vymezena západně od radnice na malém prostoru mezi ulicí Židovská a na jihovýchod tekoucím Divokým potokem, označovaným též Bystřina (něm. *Wildbach*), který poté ze severu ústí do Odolenovického potoka. Exteritoriální postavení měl na území města i svobodný zemskodeskový statek, který se řídil zemským, nikoliv městským právem a jehož majitelé nemuseli konat roboty ani platit vrchnostenské dávky. Původně jej před rokem 1656 koupil jako pustý vrchní hejtman sasko-lauenburských statků, Anton Steinbach, přičemž mu tehdejší majitel panství Toužim, vévoda Julius Jindřich Sasko-Lauenburský,²⁵ udělil výše uvedené svobody jako odměnu za dlouho vykonávané věrné služby. Přitom stanovil, že zmíněná privilegia se vztahují i na budoucí majitele této nemovitosti.²⁶ Ve stejném privilegiu je zmíněn i panský poplužní dvůr (*meyerhoff Uttwa*), na kterém měli měšťané z Útviny a Krásného Údolí povinnost robotovat.²⁷ Byl umístěn východně u náměstí a roku 1791 (podle Jiřího Kynčila) byl raabizován, neboli emfyteutizován (něm. *emphyteutisirt*), tzn. jeho nemovitosti byly rozprodány jednotlivým poddaným do dědičného nájmu s pevnou roční platbou.²⁸

Jak již bylo řečeno, náležela Útviná vždy do panství Toužim až do zániku patrimoniální (vrchnostenské) správy v roce 1850.²⁹ Panství leželo v Plzeňském kraji, ovšem od 1. listopadu 1791, tj. od vojenského roku 1792 (počítán od 1. 11 předcházejícího do 31. 10.

²¹ Na mapě stabilního katastru města Útviny se Hackbeilův Mlýn a Chalupa u Mlýna nalézají na listu č. 5, kde je však řeka Střela označena jako *Mühlbach*. Ovčín je zakreslen na listu č. 4. České názvy zmíněných osad uvedeny v: *Statistický lexikon obcí v Republice československé. I. – Země česká*. V Praze: Orbis, 1934, s. 361, pozn. 30.

²² Název úřadu, který vykonával politickou, soudní a hospodářskou správu toužimského panství a sídlil v Toužimi se postupem doby měnil, často se změnou majitele panství, např. *Wirtschaftsdirektorialamt, Verwaltungsamt, Directorialamt, Oberverwalteramt* – viz KYNČIL, Jiří. *Velkostatek Toužim 1553–1925 (1933) : archivní inventář* [tiskem nepublikovaná archivní pomůcka]. Státní archiv Plzeň, pobočka Klášterec nad Ohří, 1965, s. VII–VIII), proto je zde tento orgán označován obecným termínem *vrchnostenský úřad*.

²³ Zprávu o nich a o jejich bezprostřední podřízenosti vrchnosti podává SOMMER. *Das Königreich Böhmen...*, 15, s. 217.

²⁴ O židovské čtvrti a synagoze i SCHIERL, Jiří. *Útviná...*, s. 15; URBAN, Michael. *Zur Geschichte...*, s. 135. Synagoga po roce 1870 již nebyla používána viz GRUMBACH, Franz J. *Bezirkskunde : der politische Bezirk Karlsbad umfassend die Gerichtsbezirke Karlsbad und Petschau. I Theil*. Selbstverlag. Für den Buchhandel in Commission Jacob'sche Buchhandlung, Karlsbad (Markt.), 1892, s. 109.

²⁵ Julius Jindřich ze starobylého rodu Askánců, vévoda saský, z Engern a Vestfálska, v literatuře převážně zkráceně nazývaný podle své původní domény, vévodství Sasko-Lauenburg na dolním Labi, jako vévoda Sasko-Lauenburský (1586–1665), koupil panství Toužim 23. srpna 1623 od dosavadního majitele, Kryštofa Hasištejnského z Lobkovic – více o URBAN, Michael. *Zur Geschichte...*, s. 123.

²⁶ Viz privilegium Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského pro Útvinu z roku 1656, čl. 15 – *Das ehemalige...*, s. 351–352. O zemsko-deskových domech uvnitř měst, řídicích se právem zemským, nikoliv městským HAAS, Antonín. *Městská správa*. In *Archivní příručka : sborník přednášek o archivní praxi*. Uspořádali Miloslav Volf a Antonín Haas. V Praze, 1948, s. 163.

²⁷ *Das ehemalige...*, s. 352.

²⁸ Blíže k umístění dvora SCHIERL, Jiří. *Útviná...*, s. 12 a 15, který ovšem uvádí jako dobu parcelace rok 1788. O datu parcelace roku 1791 KYNČIL, Jiří. *Velkostatek Toužim...*, s. VII.

²⁹ O vlastnicích panství viz SOMMER. *Das Königreich Böhmen...*, 15, s. 209–210; KYNČIL, Jiří. *Velkostatek Toužim...*, s. I–XI.

daného roku), bylo součástí kraje Loketského.³⁰ V něm zůstalo až do ukončení existence dosavadních krajů konstituováním nových krajských vlád v lednu 1850.³¹ Tento rok se městečko Útvin stalo součástí Chebského kraje, politického okresu Karlovy Vary a soudního okresu Bečov nad Teplou. Vzhledem k tomu, že se z doby po roce 1850 žádný archivní materiál z činnosti původce ve fondu nedochoval, již není třeba **zařazení Útvin do vyšších územněsprávních celků** dále přibližovat, pouze je možno k tomuto tématu doporučit dobové místopisné lexikony.

Nepočítáme-li období vesnické správy (cca konec 12. – 2. čtvrtina 15. století), k němuž ve fondu nejsou žádné písemné doklady, lze v následujícím období do roku 1850 rozlišit v **organizační struktuře původce** dvě fáze:

1. Období purkmistrovského úřadu od povýšení Útvin na město v přibližně 2. čtvrtině 15. století do let 1793/1794. Správu městečka vykonávala *městská rada* volená měšťany. Ta ovšem nezasedala každý den, a proto pro vyřizování každodenní běžné agendy správní a hospodářské vybírali *radní (konšelé)* ze svého středu funkcionáře, označovaného *purkmistr*. Purkmistr a konšelé z Útvin jsou doloženi na dopise městu Cheb ze 7. května 1466, tj. v období ještě před zničením města ve 2. pol. 16. let 15. století. Nevíme, jestli pro počáteční období platí i pro Útvinu situace, popisovaná odbornou literaturou, která uvádí, že ve vrcholném středověku se radní se ve funkci purkmistra střídali a každý, že ji vykonával po 4 týdny.³² Z dochovaného materiálu můžeme konstatovat, že ve 2. pol. 17. století a ve století následujícím byli voleni purkmistři čtyři, každý na období čtvrt roku (kvartál).³³ Úřadující purkmistr, v pramenech označovaný jako *Amtsbürgermeister* či *regierender Bürgermeister*, skládal po skončení svého funkčního období vyúčtování a odevzdával svému nástupci pokladní hotovost.³⁴ Spolu s radou a rychtářem soudili závažnější sporné právní případy³⁵ a projednávali a povolovali právní počiny měšťanů a jejich zápis do městských soudních knih.³⁶

Z dalších funkcionářů tohoto období se v pramenech objevuje *rychtář*, který v raném novověku soudil méně závažné sporné případy a vykonával pořádkově-policejní funkce. I on je již doložen v roce 1466.³⁷ Není známo, zda měl jako zástupce vrchnosti v počátečním období ve správě města rozhodující vliv, jak obecně předpokládá odborná literatura,³⁸ je však evidentní, že ve 2. pol. 17. století byl již chápán jako nižší, pomocný správní orgán. To se projevuje i v dochovaných výčtech městských funkcionářů, ve kterých je on či jeho úřad

³⁰ Město a panství Toužim přešly do Plzeňského kraje k 1. listopadu 1791 na základě guberniálního nařízení z 26. května 1791, v případě poddanských městeček Útvin a Krásného Údolí se tak stalo dodatečně až guberniálním nařízením z 31. prosince 1791 – viz Národní archiv Praha, fond *Tereziánský katastr – Repartiční seznamy*, kniha č. 75 – repartiční seznam pro vojenský rok 1791, zde poznámky v oddělení Plzeňského kraje. Srov. *Tamtéž*, kniha č. 76 – repartiční seznam pro vojenský rok 1792, kde jsou panství Toužim, město Toužim a městečka Krásné Údolí a Útvin již dopsány v Loketském kraji.

³¹ Více o tom ROUBÍK, František. Ke vzniku správního rozdělení Čech z roku 1850. *Sborník Archivu ministerstva vnitra Republiky československé*, 1938, svazek XI, s. 135–136.

³² O radě a purkmistrovi např. HAAS, Antonín. *Městská správa*, s. 160, 162.

³³ Viz titulní list z roku 1680 Knihy smluvné a zápisné (inv. č. 1 – s. 1), dále *Tamtéž*, s. 351 (13. květen 1788); kniha inv. č. 5, s. 262 (11. duben 1786).

³⁴ Takto to probíhalo v sousedním poddanském městečku Krásné Údolí, jak vyplývá z archiválií fondu tohoto původce. Na jisto lze stejnou situaci předpokládat i v Útvině, i když se zde účetní materiál nedochoval.

³⁵ KARELL, Viktor. *Das Gerichtsbuch...*, s. 120.

³⁶ Viz např. zápisy v knihách inv. č. 1, 3 a 5.

³⁷ Viz dopis útvinského rychtáře z 27. listopadu 1466, odeslaný do Chebu (podpis *Mikuláš rychtář z Vtwiny*) – SOKA Cheb, fond *AM Cheb*, spisy před rokem 1850, fasc. 714 (dle Sieglöva katalogu), složka *Uttwa*.

³⁸ Např. HAAS, Antonín. *Městská správa*, s. 159–161.

jmenován vždy až za purkmistry, eventuálně i za radou. Tento stav byl akceptován i samotnou vrchností, která podobného pořadí užívala rovněž.³⁹

Městská správa, tj. orgán purkmistra a rady, popř. i rychtáře se nazýval zejména v období 17. století – 1. čtvrtina 18. století magistrát (něm. *Magistrat*), později purkmistr a rada (něm. *Bürgermeister und Rat*), popř. purkmistr, rychtář a rada (něm. *Bürgermeister, Richter und Rat*), ve 2. pol. 18. století převažuje označení purkmistrovský úřad (něm. *Bürgermeisteramt*).⁴⁰

Vedení písemné agendy měl na starosti *městský písař*. Funkcionáře, jemuž byla svěřena korespondence (písař, radní, rychtář?), lze předpokládat již před zničením Útviny ve 2. pol. 16. let 15. století z existence dopisu městu Cheb ze 7. května 1466. Výslovně je písař v pramenech doložen až v privilegii Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského pro Útvinu z 26. února 1656 (dále jen privilegium/ listina z roku 1656). Vzhledem k tomu, že Útvinu bylo pouze malé městečko, lze předpokládat, že vykonával i funkci účetního.

Rada rychtář i písař byli navrhováni měšťany vrchnostenskému úřadu v Toužimi, který je ve jejich funkcích následně potvrdil. To odpovídalo i listině z roku 1656, v níž si vrchnost ustanovování těchto funkcionářů, a to kdykoliv, podle své libosti, vyhradila pro sebe.⁴¹

Vedle těchto orgánů působili v městské správě *obecní představení* či *obecní starší* (něm. *Gemeindevorsteher, Gemeindeälteste*). Byli voleni městskou obcí (odtud jejich označení) a spolu s radou projednávali závažné otázky týkající se nikoliv záležitostí jednotlivých měšťanů, nýbrž města jako celku, jako byly např. smlouvy a městská privilegia. Kontrolovali též hospodaření s městským majetkem a městská vyúčtování, která spolupodepisovali. Jelikož příslušné písemnosti ani vyúčtování se z tohoto období v nedochovaly, nejsou pro Útvinu výslovně doloženi. Jejich existenci zde, jakož i počet dvou osob ve 2. pol. 18. století, však můžeme na jisto předpokládat podle příkladu sousedního poddanského městečka Krásné Údolí.⁴²

Z ostatních městských zaměstnanců nižšího postavení je doložen pouze *ponocný* (či *biřic, strážný?* – něm. *Wächter*).⁴³

2. Období rychtářského úřadu od roku cca 1793/1794 do roku 1850. Ke změně organizační struktury městské správy v Útvině došlo v důsledku tzv. regulace magistrátů, realizované jako jedna z hlavních reforem císaře Josefa II. Měla za cíl byrokratizaci a sjednocení dosud rozmanitých komunálních samospráv bez ohledu, zda se jednalo o dosavadní města královská či poddanská, do pouze několika typů. Ty měly být zapojeny do

³⁹ Viz listinu majitele Toužimského panství Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského z 26. února 1656 – *Das ehemalige...*, s. 345, 346. Funkcionáři městské správy z roku 1680 jsou zachyceni např. v knize inv. č. 1, fol. 1. Seznam útviných rychtářů a jejich úlohu při souzení sporných kauz podává KARELL, Viktor. *Das Gerichtsbuch...*, s. 120–121.

⁴⁰ V soudních knihách je formulováno, že právní počiny byly uzavírány před magistrátem (před purkmistrem a radou, na purkmistrovském úřadě), či s jeho svolením, nebo že se strana před dotýčný orgán dostavila a seznámila ho se svou záležitostí, např.: *Heutige dato den 23ten Marti [1]790 ist der Ehrbahre Mitburger Franz Söllner in allhiesigen Burgermeisteramt erschienen und vorgebracht wie...* (následuje popis právního počinu) – kniha inv. č. 1, s. 354. Viz též další zápisy v této knize, jakož i ve svazcích inv. č. 3 a 5.

⁴¹ *doch das der rath, das richteramt und der stadt- oder marktschreiber durch uns, unsere erben undt nachkommen oder in unserem durch unsere nachgesetzte ambtleuth jederzeit, wann es uns gefällig, besezet undt confirmirt werden soll.* – *Das ehemalige...*, s. 345. Praxi vrchnostenské správy toužimského panství při ustanovování nové rady a purkmistrů ve svých poddanských městech v polovině 17. století podává na příkladu města Toužim URBAN, Michael. *Zur Geschichte...*, s. 128. Tamtéž se můžeme i dočíst, že roku 1650 nařídil vrchnostenský úřad tomuto městu okamžitě propustit městského písaře, neboť byl přijat bez jeho vědomí.

⁴² Viz SOKA KV, fond *AM Krásné Údolí*, vyúčtování z období purkmistrovského úřadu, kde jsou podepsáni. O obecních starších i HAAS, Antonín. *Městská správa*, s. 161–162.

⁴³ Viz svazek inv. č. 3, fol. 1, kde je poznamenáno, jaký poplatek se má složit při zápisu právních počínů do knihy *dem Richter und Wächter*.

jednotné státní soustavy byrokratických úřadů a vybaveny funkcionáři s odpovídajícím vzděláním.⁴⁴ Reformy probíhaly v českých zemích ve třech fázích, od regulace magistrátů v dosavadních čtyřech městech pražských roku 1784, přes reformy v ostatních hlavních zemských a významných královských městech až po magistráty všech méně významných městeček, včetně poddanských. V průběhu třetí fáze zjišťoval Apelační soud v Praze u příslušných vrchnostenských správ, zda dosavadní městské magistráty mají ve své pravomoci výkon tzv. svobodného nezávislého soudnictví (něm. *unabhängige freie Justizverwaltung*) a zda jsou schopny ročně uhradit alespoň 450 zlatých, nutných na udržování nového regulovaného magistrátu.⁴⁵ Ono svobodné nezávislé soudnictví však dle tehdejších měřítek městečko Útvina nemělo, neboť podle privilegia z roku 1656 městská rada nemohla soudit majetkové spory, které musela postupovat vrchnostenskému úřadu. Dne 4. února 1790 proto pražský apelační soud oznámil, že z důvodu neexistence nezávislého soudnictví nepadá v případě Útviny regulace magistrátu v úvahu.⁴⁶ Následkem toho byl dosavadní purkmistrovský úřad (magistrát) nahrazen jednou z nových kategorií politické a soudní správy, rychtářským úřadem (něm. *Marktrichteramt*), nazývaným také tržní soud (něm. *Marktgericht*).⁴⁷ Stalo se tak v období mezi 1. dubnem 1793 a 30. březnem 1794, podle příkladu sousedního města Krásného Údolí lze ale spíše předpokládat rok 1793.⁴⁸ Městská rada i funkce purkmistra byly zrušeny a v čele městské správy stanul *rychtář*, který vyřizoval běžnou správní agendu spolu se *dvěma obecními představenými (staršími)* a v počátečním období povoloval zápisy do soudních knih.⁴⁹ Oproti předcházejícímu stavu tak rychtář plnil funkci někdejšího purkmistra a obecní představení nastoupili na místo městské rady. Vedle nich je v Útvině doložen sbor, zvaný *obecní výbor* (něm. *Gemeindeausschuss*).⁵⁰ V různých obdobích měl pravděpodobně 3 až 8 členů⁵¹ a jeho úkolem bylo, spolurozhodovat o záležitostech města jako celku a kontrolovat městské hospodaření (roční vyúčtování),⁵² z čehož je zřejmé, že převzal funkci obecních představených (starších) z doby před rokem 1793.

Městský písař nadále vedle běžné korespondence prováděl i zápisy právních počinů do městských soudních knih, nazývaných též pozemkové knihy (něm. *Grundbücher*). Proto

⁴⁴ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 223–224. Dále i ŠOLLE, Václav. *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích. Sborník archivních prací*, 1960, ročník X, č. 1, s. 111–128.

⁴⁵ Tak to stanovil dvorský dekret z 19. prosince 1785, č. 504/1785 JGS, na jehož základě třetí fáze regulace magistrátu probíhala. Viz též ŠOLLE, Václav. *Civilní soudnictví...*, s. 124.

⁴⁶ Viz SOkA KV, fond *AM Teplá*, Kniha oběžníků Krajského úřadu v Plzni a ostatních nadřízených orgánů 1790, fol. 41pv–42 (oběžník č. 106).

⁴⁷ Obratu tržní soud užívá ŠOLLE, Václav. *Civilní soudnictví...*, s. 128, pozn. 54.

⁴⁸ Srov. kniha inv. č. 1, s. 359–360. Archivní prameny, týkající se přímo regulace, se jak ve fondu *AM Útvina*, *AM Krásné Údolí*, tak ve fondech *Krajský úřad Loket* a *Velkostatek Toužim* nevyskytují. V Krásném Údolí proběhla regulace krátce po 10. dubnu 1793. Zde je poslední úřadující purkmistr Adalbert Köppl doložen na vyúčtování za kalendářní rok 1792 z 10. dubna 1793 (SOkA KV, *AMKÚ*, spisy do roku 1793, *Roční vyúčtování...1738–1793*). *Tamtéž* v Kopiáři oběžníků a vyhlášek Krajského úřadu v Lokti z období prosinec 1792 – prosinec 1793 je na promulgační poznámce (poznámce o veřejném vyhlášení došlé normy) ze 14. dubna 1793 již podepsán rychtář Josef Ederer, přičemž předchozí poznámky signoval vždy úřadující purkmistr. Po zmíněném datu se v městských písemnostech vyskytuje místo purkmistra pouze rychtář (např. v soudních knihách).

⁴⁹ V Útvině doložení například v knize inv. č. 17, dále i na smlouvách o právních počinech jednotlivých měšťanů – kniha inv. č. 5, s. 478nn – koupě nemovitostí z počátku 19. století.

⁵⁰ Zmíněn v zápise v knize inv. č. 5, fol. 724 (29. červen 1807).

⁵¹ V Krásném Údolí měl být výbor osmičlenný, což je doloženo v SOkA KV, fond *AM Krásné Údolí*, spisy 1793–1850, sign. I. – Personální záležitosti, protokol z 25. března 1845.

⁵² Viz SOkA KV, fond *AM Krásné Údolí*, spisy 1793–1850, sign. IV-5 (tržní práva města) a sign. V-1 (vyúčtování stavby radnice /1826/, vyúčtování za vojenský rok 1839).

v pramenech vystupuje též pod označením *knihvedoucí* (něm. *Grundbuchsführer*).⁵³ Později, na základě dvorského dekretu u 18. října 1822, se musel podrobit zkoušce.⁵⁴ V Útvině se tak nový knihvedoucí, který po vydání zmíněné normy vystřídal dosavadního v 1. pol. 30. let 19. století, podepisoval po složení zkoušky jako *zkoušený syndikus* (něm. *geprüfter Syndikus*).⁵⁵

Způsob volby a jmenování výše uvedených funkcionářů není v materiálech fondu doložen, na příkladu tehdejšího sousedního Rychtářského úřadu Krásné Údolí je možno s určitostí konstatovat, že volba probíhala buď všemi členy městské obce, nebo ad hoc zvoleným sborem zvláštních volitelů a v 1. pol. 19. století ji potvrzoval Krajský úřad v Lokti.⁵⁶

Součástí organizační struktury původce byla v 1. pol. 19. století rovněž *sirotčí pokladna* (něm. *Waisenkassa*), která pod dohledem rychtářského úřadu spravovala majetek sirotků.⁵⁷ Dále je v Útvině doložen *chudinský ústav* (něm. *Armeninstitut*), který poskytoval příspěvky místním chudým z dobročinných peněžních a potravinových sbírek a darů, různých úředních a církevních poplatků a rovněž i z městskou správou uložených pokut. Informace o něm doložené, jsou pouze kusé, ze skladby a uspořádání výtahu ročního vyúčtování k 31. prosinci 1835 (inv. č. 27) je možno předpokládat, že byl organizován na základě instrukce č. 2254 k odstranění žebroty a zaopatření chudých vydané Krajským úřadem Loket 24. dubna 1834. Ta stanovila, že představeným chudinského ústavu (něm. *Armen-Institutsvorstand*) je místní správní autorita, v případě Útvině tedy rychtářský úřad, který ústav vede v součinnosti s farářem, účetním a chudinským otcem.⁵⁸ V roce 1835 se ústav staral o 4 místní chudé,⁵⁹ jeho existence však patrně netrvala dlouho. K roku 1842 je chudinský ústav zmíněn pouze jako neregulovaný, pečující o 3 chudé, kdežto Sommer uvádí, že se v Útvině žádný nenalézá.⁶⁰

Kromě výše uvedených funkcionářů a orgánů městské správy, nejsou další zaměstnanci či instituce z období rychtářského úřadu v materiálech torzovitě dochovaného fondu doloženy. Lze předpokládat, že ostatní personál byl v podstatě stejný, jako u Rychtářského úřadu v Krásném Údolí. A tak jen v jeho archivu (fond *AM Krásné Údolí*) můžeme získat bližší informace např. o komisařích pro inventarizaci majetku zemřelých a majetkové odhady, školním dozorcím, policejním komisaři, soudním a policejním sluhovi, eventuálně i o čtvrtmistřích či hospodářském správci (něm. *Wirtschaftsanwalt*) té doby.⁶¹

⁵³ Knihvedoucí (něm. *Grundbuchsführer*) je doložen v knize inv. č. 7, s. 4.

⁵⁴ Dvorský dekret z 18. října 1822, nařizující zkoušky, byl původně adresován guberniu v Lublani, v Čechách (nikoliv na Moravě) však podle něj bylo postupováno rovněž. Více o knihvedoucích a jejich zkouškách TRANTÍREK, Miroslav. Vliv státu na vývoj městských a gruntovních knih na Moravě a ve Slezsku do roku 1849. *Sborník archivních prací*, 1960, ročník X, č. 2, s. 152–153, 155; VOLF, Miloslav. Vývoj gruntovní knihy ve světle zákonů a hospodářských instrukcí. *ZČZA*, 1939, svazek VIII, s. 72–73, 88–89. Z archivních pramenů SOKA KV, fond *AM Krásné Údolí*, spisy 1793–1850, sign. I. – Personální záležitosti, městský písař, dopis z 5. dubna 1845.

⁵⁵ Srov. knihu inv. č. 5, fol. 619pv a fol. 621 z let 1832 a 1833, a knihy inv. č. 16–23 ze 40. let 19. století.

⁵⁶ Způsob volby a její následné potvrzení je popsán v I. kapitole úvodu k inventáři (archivní pomůcke) fondu *AM Krásné Údolí*.

⁵⁷ Při předání její agendy Okresnímu úřadu v Bečově nad Teplou na začátku 50. let 19. století byl v pokladně zjištěn deficit, a proto bylo na část městského majetku v září roku 1851 zaznamenáno zástavní právo. Pohledávky se nové městské správě podařilo uhradit v červenci 1854. O celé záležitosti viz knihy inv. č. 9, fol. 179pv–180, a inv. č. 11, fol. 18pv.

⁵⁸ Také v sousedním městečku Krásné Údolí byl fond ve správě tamního rychtářského úřadu.

⁵⁹ Více o něm v inv. č. 27. Zmíněná instrukce č. 2254 – *Instruction zur Beseitigung der Bettelei und zur Versorgung der Armen*. Carlsbad : gedruckt bei den Gebrüder Franieck, 1834, je uložena v knihovně SOKA KV, sign. 7007. Z ní je důležitá zejména hlava 6 (s. 26–28), kde jsou i informace o účetním, místním duchovním a chudinském otcem, kteří jsou na účetním výtahu v inv. č. 27 podepsáni. Vzor zmíněného výtahu, jehož položky dokument inv. č. 27 kopíruje, je v instrukci otištěn na stranách 45–47.

⁶⁰ Viz inv. č. 28 a SOMMER. *Das Königreich Böhmen...*, 15, s. 217.

⁶¹ Více o nich v I. kapitole úvodu k inventáři (archivní pomůcke) fondu *AM Krásné Údolí*.

Z let 1850–1945 se v archivním fondu již žádné písemnosti nedochovaly, kusé informace o tomto období útvinské městské samosprávy a jejích představitelích lze nalézt v některých pramenech tištěných, popř. opět ve fondu *AM Krásné Údolí* (dle místního rejstříku v inventáři fondu).⁶²

K **věcným kompetencím původce** je třeba na úvod říci, že Útvina byla pouze lokálním městským sídlem nižšího typu, jež bylo označováno termínem nikoliv město (něm. *Stadt*), nýbrž tržní městečko, či městys (něm. *Markt, Marktflecken*, latinsky *oppidum*).⁶³ Jak dokládá listina z 26. února 1656,⁶⁴ členové městské obce měli některé svobody, týkající se hospodářského podnikání, např. právo sdružovat se v ceších ad. (samotný městys mohl prodávat sůl a zřít a pronajímat řeznictví), a dále i majetková práva, zejména svobodné odkazování majetku jako dědictví (usedlosti se však nesměly dělit), jinak se však útvinství „měšťané“ příliš neodlišovali od vesnických poddaných – i oni museli robotovat a odvádět svému pánu peněžní a naturální dávky, popř. městečko jako celek i poplatky ze svých hospodářských aktivit.⁶⁵ Ze správního hlediska se městys Útvina lišil od poddanské vesnice pouze tím, že jeho správu měl v rukou nikoliv vrchnostenský rychtář, ale zvolení představitelé městské obce, potvrzování vrchností (v 1. pol. 19. století již krajským úřadem), nepočítáme-li, že se v něm, jak jeho německé označení napovídá, konaly trhy (něm. *Märkte*).⁶⁶ Pravomoci útvinské městské správy tudíž byly omezené a jejich výkon podléhal velkou měrou kontrole vrchnostenského úřadu. V oblasti městského soudnictví, jehož materiál je ve fondu zastoupen nejvíce, měla podle zmíněné listiny z roku 1656 městská rada (*rathstuel*) pravomoc řešit pouze civilní záležitosti majetkoprávní agendy nesporné, tj. oblast dědictví,⁶⁷ dlužního práva⁶⁸ a dalších typů. Nejednalo se tudíž o výkon plnohodnotného, nezávislého soudnictví, neboť majetkoprávní spory musely být postoupeny vrchnostenskému

⁶² Archivní fond *Okresní zastupitelstvo Bečov nad Teplou* se bohužel nedochoval. Z tištěných pramenů je možno uvést informace v: GRUMBACH, Franz J. *Bezirkskunde...*, s. 109; *Kommunales Jahrbuch für die Tschechoslowakische Republik 1931*. Rudolf Lodgmann (Hrsg.). Verband der deutschen Selbstverwaltungskörper in der Tschechoslowakischen Republik, [1931], s. 408; *Das Sudetenbuch : Handbuch für den Reichsgau Sudetenland*, 1940, 1. Jahrgang, II. Teil, s. 198; *Das Sudetenbuch : Handbuch für den Reichsgau Sudetenland*, 1941, 2. Jahrgang, I. Teil, s. 210.

⁶³ Viz např. *Zinsregister der Plauen'schen Güter in Böhmen* z let cca 1532–1535, který uvádí *schtat* Teusing, avšak pod ním *Markt Vtben* – viz BERNAU, Friedrich. *Studien und Materialien...*, s. 523. Jako *opidum* /sic!/ *Autwin* je označena v listině Jiřího z Poděbrad z roku 1469 – CIM IV–2, listina č. 409, s. 137. Po celý středověk a raný novověk je Útvina v dosud zjištěných písemných pramenech označována vždy jako *Markt*, pomineme-li latinský termín *civitas* na útvinských městských pečetích – viz inv. č. 29 a PELANT, Jan. *Znaky a pečeteě západočeských měst a městeček*. Plzeň : Západočeské nakladatelství, 1985, s. 261–262, a dopis do Chebu ze 7. května 1466, ve kterém se útvinství představitelé podepisují jako *purgmistr a conšelé města vtwinského*.

⁶⁴ Již dříve udělil přecházející majitel panství Toužim, Kryštof Hasištejnský z Lobkovic, městečku privilegia. Listina z roku 1656 zdůvodňuje vydání nových svobod tím, že měšťané o nová privilegia požádali, neboť ta stará od Hasištejnského prý nebyla již delší dobu správně užívána částečně z nerozumu, částečně následkem neklidu a svízeli války. – viz *Das ehemalige...*, s. 344–345. Pelant uvádí datum listiny s privilegií od Kryštofa Hasištejnského 22. srpna 1608 – PELANT, Jan. *Znaky a pečeteě...*, s. 261.

⁶⁵ Srov. též FRANKOVÁ, Lidmila. Poddanství a jeden ze způsobů jeho likvidace (municipální ochranná města). In *Poddanská města v systému patrimoniální správy : sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12. – 13. září 1995*. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí, 1996, s. 11.

⁶⁶ Příliš významným tržním centrem však Útvina nebyla, neboť měla právo pouze na dva trhy výroční – pondělí po sv. Vítu (svátek 15. června) a sv. Michalu (svátek 29. září), kdežto na týdení trhy museli útvinství jezdit do Toužimi, kde mohli prodávat své zemědělské produkty – viz SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen...*, 15, s. 217; *Das ehemalige...*, s. 350 (listina z roku 1656, čl. 10).

⁶⁷ Tuto agendu zmíněná listina Julia Jindřicha precizovala v bodě 3, kde je stanoven dědický řád a účast městských funkcionářů při sepisování závěti a její realizaci. – viz *Das ehemalige...*, s. 347–348.

⁶⁸ Listina ale stanovila, že zastavování poddanských usedlostí jako hypotéky při půjčkách nebo rukojemstvích se může dít jen se svolením vrchnosti – viz *Das ehemalige...*, s. 352–353.

úřadu.⁶⁹ Sporné záležitosti se proto v Útvině soudily zejména tehdy, narušovaly-li veřejný pořádek a sousedské soužití obyvatel, nejčastěji se jednalo o hádky a urážky na cti, dále i podezření z krádeže. Uvedené kauzy řešil městský rychtář, složitější z nich za přítomnosti purkmistra a rady, a rozsudky většinou končily smírem bez uložení pokuty.⁷⁰ Rovněž právo popravu a výkon trestního soudnictví si vrchnost dle listiny z roku 1656 vyhradila pro sebe. Městská správa měla pouze zatýkat pachatele trestných činů a daný případ do tří dnů nahlásit vrchnostenskému úřadu, popř. podle jeho pokynů eskortovat obviněného do jeho vězení v Toužimi.⁷¹

Rozsah vykonávaných soudních pravomocí po nahrazení purkmistrovského úřadu rychtářským v 1. pol. 18. století zůstal zpočátku nezměněn, tzn. zápisy do soudních knih povoloval nový rychtář a vrchnostenský úřad do majetkoprávní agendy v Útvině zasahoval, pouze pokud bylo nutno vyřešit majetkový spor,⁷² tak jako tomu bylo dříve. Až v průběhu roku 1825 se v knihách objevují záznamy o tom, že rozhodnutí rychtářského soudu o vkladu potvrzuje, popř. povoluje vrchnostenský Místní soud Toužim (něm. *Ortsgericht Theusing*).⁷³ Od roku 1834 pak probíhala rozhodnutí o knihovních zápisech již zcela v jeho režii a písař pozemkových knih v Útvině do nich pouze přepisoval veškerou korespondenci jednotlivých soukromých osob s místním soudem, včetně jeho judikátů.⁷⁴ Rychtářský úřad se tak stal v soudní agendě pouhým výkonným orgánem – úřadem pozemkových knih (něm. *Grundbuchsamt*), plnícím pokyny a rozhodnutí nadřízeného místa.⁷⁵ Jednotlivé zápisy v městských soudních knihách proto v období 1834–1850 začínají kopií prvotní žádosti (podání) dané osoby toužimskému místnímu soudu, kam se nyní museli obyvatelé Útviny se svými žádostmi o knihovní vklady obracet, s vizuálně dominantním oslovením *Löbliches Ortsgericht* na začátku každého zápisu. To však neznamená, že by kniha byla vedena ve vrchnostenské kanceláři v Toužimi a patří dnes do fondu *Velkostatek Toužim*. Zůstala na útvině radnici, pouze do ní městský zkušební syndik provedl příslušné přepisy. Tato praxe zůstala zachována až do 9. června 1850, kdy rychtářský úřad své soudní knihy uzavřel a předal nově vzniklému Okresnímu soudu v Bečově nad Teplou, který soudní agendu jako rozhodovací orgán nadále po tomto datu vedl.

Ostatní (mimosoudní) kompetence, nejsou ve fondu zachyceny. Dohled nad všeobecným pořádkem, oznamování trestných činů a zatýkání provinilých či podezřelých osob uvádí, jak již bylo zmíněno, dnes nedochované privilegium z roku 1656, které v čl. 1 obsahuje

⁶⁹ *Bey welchen rathstuel dann alle Bürger mit civil sagen es sey in schulden, erb- oder anderen fällen, so sich im markh begeben und zutragen, abgehonet entscheiden. Die aus solchen bürgerlichen undt civil handeln entstehende span undt stritt aber vor gnädige obrigkeit gebracht... werden soll. – Das ehemalige..., s. 345 (listina z roku 1656, čl. 1). Zákaz dělení poddanských usedlostí a zcizování jejich části je uveden v závěru listiny – viz *Tamtéž*, s. 352. Účast vrchnosti při řešení dlužního sporu je zachycena v knize inv. č. 1, s. 393.*

⁷⁰ Podle privilegia z roku 1656, čl. 7 se tyto sporné kauzy měly projednávat každý rok na sv. Martina (11. listopadu) za účasti vrchnostenského úředníka (*Das ehemalige..., s. 349–350*). Praxe však byla jiná, soud probíhal po celý rok dle potřeby a představitel vrchnosti na něm přítomen nebyl. Také rozdělování pokut mezi vrchnost a městskou radu probíhalo podle Karella odlišně, než jak privilegium stanovilo – srov. KARELL, Viktor. *Das Gerichtsbuch...*, s. 120–122, kde i přepis jedné z typických kauz (urážka na cti ze 7. ledna 1665).

⁷¹ *Das ehemalige..., s. 345–346 (listina z roku 1656, čl. 1).*

⁷² Viz např. knihu inv. č. 5, s. 601–603 (rok 1818 a 1819).

⁷³ Tak to předepisoval již patent z 9. dubna 1789 č. 1001/1789 JGS. Viz též TRANTÍREK, Miroslav. *Vliv státu...*, s. 152. Z konkrétních zápisů viz např. inv. č. 7, s. 155 (z 8. června 1825) a následující. Dne 5. července 1825 provedla komise Místního soudu Toužim lustraci útviněských městských soudních knih – viz *Tamtéž*, s. 156; srovnej i ostatní svazky z té doby.

⁷⁴ Stalo se tak na základě dvorského dekretu z 10. ledna 1833 o jednotné manipulaci v pozemkoknižních záležitostech publikovaném v *Provinzial-Gesetzsammlung des Königreichs Böhmen für das Jahr 1834*, č. 39, s. 201–203, a ve vyhlášce českého gubernia č. 2961 z 9. února 1834.

⁷⁵ ŠOLLE, Václav. *Civilní soudnictví...*, s. 126, 128 (zde pozn. 54). Dále i TRANTÍREK, Miroslav. *Vliv státu...*, s. 138–140, který cituje právní normy, platné i pro zemi Českou, a všímá si i zdejší situace.

i právo městečka pečetit zeleným voskem (na dochovaných soudních knihách z konce 18. a 1. pol. 19. století je však již městská pečeť otištěna ve vosku červeném). Stejná listina upravuje i přijímání a propouštění měšťanů, avšak podobně jako u soudní agendy ani zde neměli purkmistr a rada příliš velké pravomoci.⁷⁶ O dalších oblastech působnosti původce do roku 1850 si tak můžeme učinit představu pouze z odborné literatury,⁷⁷ popř. i na příkladu sousedního města Krásné Údolí, tzn. z jeho fondu *AM Krásné Údolí*, zejména spisů z období rychtářského úřadu (1793–1850).

Sídlo úřadu původce bylo na radnici, umístěné svého času v jihozápadní části náměstí v dnešním domě č.p. 80.⁷⁸ Byla zřízena po roce 1656 – privilegium Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského z tohoto roku uvádí, že město dosud žádnou radnici nemá a povoluje její stavbu.⁷⁹ Do té doby lze předpokládat, že se běžné úřadování dělo v příbytcích jednotlivých městských funkcionářů.

II. Vývoj a dějiny archivního fondu

O **nakládání s dokumenty a způsobu jejich uložení u původce** nejsou žádné zprávy ani v materiálech fondu ani v dobové odborné literatuře. Ve zprávách o městských archivech, které se svého času objevovaly jednak v *Mitteilungen des k. k. Archivrates*, 1914–1915, I. Band, a 1916, II. Band, jednak v *Časopisu archivní školy* (celkem vyšly ročníky 1923–1938) není archiv malého, méně významného městečka Útviny uveden. Informace o něm nepodalo ani Oddělení pro archivnictví Spolku pro dějiny Němců v Čechách (*Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen – Abteilung für Archivwesen*, oddělení založeno roku 1925), ve svých zprávách, uveřejňovaných na stránkách *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*. Rovněž do Volfova popisu nebyl archiv zahrnut.⁸⁰ Srovnáním se situací archivů dalších měst a obcí tak můžeme pouze předpokládat, že písemnosti původce byly přechovávány na někdejší radnici v dnešní budově č.p. 80. Vlastního archiváře městský archiv s největší pravděpodobností neměl, alespoň seznamy sudetoněmeckých městských archivářů a vedoucích muzeí z let 1929 a 1930 ho, na rozdíl od blízkých měst Bochova, Žlutice a Teplá, neuvádějí.⁸¹ Po roce 1945 je možno usuzovat na uložení dokumentů na tehdejším místním národním výboru.

Vzhledem k torzovitému dochování spisů lze ze spisové značky dochované v inv. č. 28 pouze konstatovat existenci spisového plánu v období rychtářského úřadu (1793/94–1850) v podobě římských čísel pro hlavní skupiny lomených arabskými čísly pro podskupiny.

⁷⁶ Mohli se rozhodnout přijmout někoho do městské obce, ale uchazeč poté musel být představen vrchnosti, která si ho prověřila co do poctivého zrození a života a zda je katolického náboženství a teprve poté přijetí schválila a přijala za svého poddaného. Propuštění z městského svazku, podmíněné získáním náhradního osedlého, bylo již zcela záležitostí patrimoniální správy, která si vyhradila i právo jakéhokoliv měšťana vykázat či potrestat – viz *Das ehemalige...*, s. 346–347 (listina z roku 1656, čl. 2).

⁷⁷ MARTÍNEK, Zdeněk. Archiv obce, s. 5–16, a HOFMANN, Gustav. Vrchnostenská správa poddanských měst a městeček v jihozápadních Čechách v letech 1750–1850. In *Poddanská města v systému patrimoniální správy: sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12. – 13. září 1995*. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí, 1996, s. 45–52, kde i odkazy na další práce a historické prameny.

⁷⁸ Více o ní, včetně jejího vyobrazení: SCHIERL, Jiří. *Útvina...*, s. 15.

⁷⁹ *Das ehemalige...*, s. 349 (listina z roku 1656, čl. 6).

⁸⁰ VOLF, Miloslav. *Popis městských archivů v Čechách*. Praha: Zemský národní výbor, 1947.

⁸¹ Verzeichnis der sudetendeutschen Stadtarchivare und Museumsleiter. *MVDGB*, 1929, 67. Jahrgang, s. 166–168. Verzeichnis der sudetendeutschen Stadtarchivare und Museumsleiter. *MVGDB*, 1930, 68. Jahrgang, s. 217–218.

Z ostatních období nelze **spisový plán, popř. skartační řád**, provádění skartací či ukládací systémy ve spisovně původce zjistit.

Fond byl odevzdán do archivu ve dvou přejímkách. Poprvé v roce 1962, kdy byly pravděpodobně z tehdejšího Místního národního výboru Útvina⁸² předány protokoly výběru úředních poplatků (č. přír. 658/1962). Jednalo se o 11 sešitů (dnes inv. č. 16–26), jež byly v knize přírůstků původně mylně označeny jako spisy. Ve druhé akvizici o 10 let později byly do archivu přijaty soudní knihy (č. přír. 1112/1972, do přírůstkové knihy zapsáno 20. 12. 1972). Ty byly původně roku 1850 odevzdány Rychtářským úřadem v Útvině tehdy nově vzniklému Okresnímu soudu v Bečově nad Teplou, který přebíral soudní knihy měst a velkostatků v obvodu své působnosti pro pokračování v soudní agendě a pro nahlédací potřebu. V roce 1936 byly odtud převedeny do celozemské sbírky pozemkových knih v Českém zemském archivu v Praze.⁸³ Zda do zemského archivu byly starší útvinské knihy (např. inv. č. 1 a 3) odevzdány ze zmíněného okresního soudu již v první předávací vlně v letech 1898–1900⁸⁴ a další část až při zmíněné hlavní přijímací akci o téměř 40 let později, či byly knihy převzaty v roce 1936 najednou, není známo, vzhledem k záznamu předcházejících signatur na jednotlivých svazcích je pravděpodobnější druhá možnost. V roce 1962 byly knihy postoupeny z Prahy do tehdejšího StA v Plzni, ve kterém ve 2. pol. 60. let provedl jejich soupis kartotéční formou zaměstnanec archivu Karel Fleissig. Následně byly zmíněného roku 1972 v rámci hromadného převozu 600 pozemkových knih delimitovány do tehdejšího OA v Karlových Varech a zařazeny zpět do fondu *AM Útvina*.⁸⁵

Ke ztrátám, zničení, nebo poškození dokumentů je třeba bohužel konstatovat, že ztraceny jsou dnes veškeré listiny, dále i knihy správní (až na převážnou část městského soudnictví), hospodářské a účetní (kromě výběru úředních tax ve 40. letech 19. století), registraturní pomůcky, spisy a účetní doklady. Z doložitelných jednotlivin je zejména postrádána listina městských privilegií, udělená majitelem panství Toužim Kryštofem Hasištejnským z Lobkovic dne 22. srpna 1608⁸⁶ a listina městských privilegií od dalšího majitele panství Julia Jindřicha, vévody Sasko-Lauenburského z 26. února 1656.⁸⁷ Ještě v roce 1932 uvádí o posledně jmenovaném pergamenu Anton Gnirs, že je dochován v originále, listina z roku 1608 byla pokládána za ztracenou už v 1. pol. 19. století.⁸⁸ Dále ve fondu již

⁸² Předávající orgán lze pouze odhadovat kvůli nejasnému zápisu v knize přírůstků v SOKA KV, kdy je ve všech kolonkách uveden pouze tehdy již neexistující původce (*Obecní úřad Útvina*), nikoliv odevzdávající orgán. Také ve spisech SOKA KV se informace o okolnostech předání nedochovaly.

⁸³ Stalo se tak z nařízení ministerstva spravedlnosti, podle kterého měly být z okresních soudů odevzdány do zemského archivu všechny soudní knihy založené před účinností knihovního zákona z roku 1871. Převod byl realizován v letech 1935–1937.

⁸⁴ Podnětem k předání starých pozemkových knih z okresních soudů do zemského archivu v letech 1898–1900 bylo nařízení předlitavského ministerstva spravedlnosti v roce 1897.

⁸⁵ Informace v tomto odstavci čerpány z: VOLF, Miloslav. Český zemský výbor a samosprávné archivy. *ZČZA*, 1946, svazek IX, s. 149, 186; Zpráva o činnosti Českého zemského archivu za leta 1934–1941. *Tamtéž*, s. 337–338, 340. BYSTRICKÝ, Vladimír. Státní oblastní archiv v Plzni (z historie dokumentačního vědeckovýzkumného ústavu). *Západočeský historický sborník* 1, 1995, s. 248. Soupis starých pozemkových knih (kolektiv autorů). *Archivní časopis*, 1961, ročník 11, s. 6–9, a VLASÁK, Vladimír. Poznámka k pozemkovým knihám ve fondech archivů měst. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni*, 2004, s. 123–124. O převozu soudních knih ze StA v Plzni viz spisy SOKA KV, č.j. 390-Str/72 (dopisy ze 7. a 13. listopadu 1972 – kopie uloženy ve spisu o fondu *AM Útvina*).

⁸⁶ Datum dle: PELANT, Jan. *Znaky a pečeteř...*, s. 261. Tentýž měsíc, 18. srpna 1608, vydal Kryštof Hasištejnský z Lobkovic podobné privilegium i pro sousední městečko Krásné Údolí, které se v jeho archivním fondu dochovalo v originále ve dvou vyhotoveních.

⁸⁷ Text listiny z roku 1656 v: *Das ehemalige...*, s. 344–353, otištěn je zde ovšem jeho opis z roku 1737; český překlad podává SCHIERL, Jiří. *Útvina...*, s. 23–26.

⁸⁸ GNIRS, Anton. *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in der Tschechoslowakischen Republik. A. – Land Böhmen. L. – Die Bezirke Tepl und Marienbad*. Augsburg : Benno

není kniha urovnání sporů, v originále nazývaná *Gerichtsbuch*, z let 1658–1834, která ve 102 zaznamenaných kauzách detailně zachycovala nejčastěji případy urážek na cti a krádeží. V roce 1940 o ní podal informace tehdejší městský archivář a vedoucí muzea v Karlových Varech Viktor Karell. Přitom zdůraznil, že se jedná o knihu smírů drobných sporů, tento typ soudní knihy je v městských archivech zastoupen jen vzácně, a svazek je tedy cenným kulturněhistorickým, právním i jazykovým pramenem.⁸⁹ Dle Jiřího Schierla se tato písemná památka ztratila v době po roce 1945.⁹⁰ Ve fondu dále postrádáme pečetní typáře, a to jak k pěti typům pečetí, které popisuje Jan Pelant,⁹¹ tak i k šestému typu, jehož otisk se dochoval v inv. č. 29. Ztraceno je i razítko, s největší pravděpodobností kovové, které užíval rychtářský úřad v 1. pol. 19. století. Bylo velice podobné pečeti, jež je přitištěna v červeném vosku na soudních knihách na vnitřní straně přední desky a kterou Jan Pelant popisuje v citované práci jako třetí v pořadí. I zde je stejný pečetní obraz, majuskulní opis a vnější ohraničení razícího obvodu věncem, průměr razítka je však 32 mm a opis zní: ⊗ MARKTRICHTERAMT UITTWA.⁹²

Jako příčiny ztrát ve fondu je nutno označit válečné události a živelné katastrofy. První ránu pro městské písemnosti muselo představovat již vypálení a zničení Útviny na konci 2. pol. 16. let 15. století, zvláště když víme, že město v té době vedlo korespondenci. Zničení útvinských privilegií ostatně připouští i listina Jiřího z Poděbrad o založení města Toužim z 8. července 1469.⁹³ J. G. Sommer dále výslovně uvádí požár z 13. září 1784, během kterého shořela všechna městská privilegia až na listinu Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského z roku 1656. Lze ovšem na jisto předpokládat, že oběťmi plamenů se tehdy nestaly pouze pergamenové listiny, ale i další městské písemnosti. Rovněž byl městský archiv údajně postižen požárem dne 29. června 1870.⁹⁴ Nicméně alespoň od roku 1870 by tedy měl být fond kompletní. Ke stanovení příčin, proč se po tomto roce nedochovalo zhora nic, již písemné doklady chybí. Závažnou indicií, kterou zde v této souvislosti nelze pominout, je však situace v období od roku 1945 do předání torza fondu do OA Karlovy Vary na začátku 60. let 20. století. Tehdy mohlo ze strany představitelů místních národních výborů docházet k nešetným skartacím fondů jejich německých předchůdců v rámci kampaní sběru starého papíru, jaký byl např. uspořádán v souvislosti se zvolením Klementa Gotwalda prezidentem republiky.⁹⁵ Domněnku, že ke ztrátám došlo spíše až po roce 1945 podporuje i osud archivního fondu sousedního městečka Krásné Údolí. Ten byl od jara roku 1950 deponován v Městském archivu v Lokti u tehdejšího archiváře Jindřicha Zimmermana a odtud, již z OA v Lokti, byl v roce 1961 předán do OA Karlovy Vary a na rozdíl od archivů měst Toužim a Útvina se

Filsler, 1932 (Dále jen GNIRS, Anton. *Topographie – Tepl und Marienbad*), s. 548; SOMMER. *Das Königreich Böhmen...*, 15, s. 217–218.

⁸⁹ KARELL, Viktor. *Das Gerichtsbuch...*, s. 120–122. Kniha též obsahovala poznámky o poddanských dávkách útvinských měšťanů vrchnosti, 6 zápisů o přijetí za měšťana z let 1828–1834 a protokol o vymezení hranic města (něm. *Reinsteinsatzungsprotokoll*). Byla pravděpodobně uložena na městském úřadě, jak naznačuje úvodní Karellova poznámka o tom, že s ní město Útvina samo disponuje (*Zu den ältesten und wichtigsten Geschichtsquellen, über welche der Markt Uittwa selber verfügt, gehört... das Gerichtsbuch...*).

⁹⁰ SCHIERL, Jiří. *Útvina...*, s. 19–20.

⁹¹ PELANT, Jan. *Znaky a pečete...*, s. 261–262.

⁹² Otiskem razítka jsou opatřeny soudní knihy u poznámky ze dne 9. června 1850 o jejich uzavření za účelem předání soudní agendy Okresnímu soudu v Bečově nad Teplou.

⁹³ *...iuribusque omnibus, privilegiis, gratiis, donacionibus, que extant vel si que igni absumpte sunt, quibus in predicto opido Autwin uti, frui et gaudere soliti sunt, ... volumus eos uti, ...* – CIM IV–2, listina č. 409, s. 137.

⁹⁴ SOMMER. *Das Königreich Böhmen...*, 15, s. 217–218. KARELL, Viktor. *Das Gerichtsbuch...*, s. 120.

⁹⁵ Jak se tato akce z roku 1948 neblaze podepsala na zachovalosti fondu *AM Horní Blatná* viz CAIS, Petr. *Archiv města Horní Blatná 1535–1945 (1954) : inventář* [tiskem nepublikovaná archivní pomůcka č. 288]. Státní okresní archiv Karlovy Vary, 2006, s. 26.

dochoval v mnohem lepším stavu.⁹⁶ Právě pro období 50. let 20. století je bohužel nutno konstatovat, že tehdejší okres Toužim, do kterého Útvina náležela a jenž existoval v letech 1949–1960, neměl při tehdejší ONV svůj vlastní okresní archiv ani archiváře a jeho území bylo pod správou Okresního archivu v Mariánských Lázních. Tato instituce měla za úkol provádět archivní dozor nad spisovnými a archivy místních samospráv v obou okresech, tj. na územním oblouku od Plané přes Mariánské Lázně, Prameny, Teplou, Bečov nad Teplou až po Toužim, Bochov a Žlutice. Byla však nedostatečně personálně vybavena, zaměstnávala ji otázka opatření vhodné budovy, a provádění skartačních revizí v rámci kampaně zajištění papíru pro sběrné suroviny, tentokrát v 1. pol. 50. let 20. století, jakož i archivní dohled, instruktáže místních pracovníků a přebírání materiálů předchůdců místních národních výboru proto byly nad její síly.⁹⁷

III. Archivní charakteristika fondu

Časový rozsah archivního fondu byl při inventarizaci z původního 1678–1881 změněn na [1550]–1882. Spodní hranice je dána otiskem pečeti (inv. č. 29), který byl odhadnut na základě používání renesanční majuskuly v českých zemích, v níž je vyhotoven pečetní opis – převážně ve 2. pol. 16. století.⁹⁸ Zmíněná jednotlivina nebyla do EL NAD před současnou inventarizací zaznamenána, proto je spodní časová hranice fondu posunuta až nyní. K horní časové hranice byla změněna na rok 1882 podle inv. č. 12. Je však nutno upozornit, že písemná agenda původce je ve fondu zastoupena pouze do roku 1850 a období 1850–1882 zahrnuje zápisy v soudních knihách té doby, které však již prováděl Okresní úřad Bečov nad Teplou. Vzhledem k tomu, že původce, městská správa v Útvině, existovala až do roku 1945, není období 1850–1882 v inventárním seznamu u soudních knih evidováno jako posteriorní, a tudíž se uvedené období do roku 1882 neodrazilo jako posteriorní ani v dataci celého fondu.

Je ironií osudu, že archivní fond městečka Útvin, nejstaršího městského osídlení v toužimském regionu,⁹⁹ má ve srovnání s okolními městy několikanásobně menší rozsah, který nedosahuje ani 1 bm.¹⁰⁰ V ostrém kontrastu je tento **torzovitý stav dochování** zejména ve srovnání se sousedním městečkem Krásné Údolí a jeho (zejména po roce 1800) výtečně dochovaným archivním fondem, uloženým v SOKA Karlovy Vary. U Útvin se naopak musíme spokojit pouze s knihami městského nesporného soudictví majetkoprávní agendy z období 3. čtvrtina 17. – 80. léta 19. století, a to ještě díky tomu, že byly v roce 1850 převedeny do Okresního soudu Bečov nad Teplou a v roce 1936 odtud předány do péče

⁹⁶ Viz spis o fondu *AM Krásné Údolí*.

⁹⁷ Viz spisy SOKA KV, karton č. 2, složka *Archivní fondy – skartace* 1953, kde se ke konci října 1953 dozvídáme, že mladá pracovnice, ustanovená okresní archivářkou při ONV v Mariánských Lázních, neměla dostatečné zkušenosti, a proto byl k zajištění odborných archivních revizí po dohodě se Sběrnými surovinami, n. p., přidělen jako výpomoc pro Toužimsko okresní archivář pro okres Karlovy Vary, Dr. Alexandr Gross. Ještě ve 2. pol. 50. let 20. století nebylo u OA Mariánské Lázně stanoveno jeho definitivní umístění ani jeho personální obsazení – viz spisy SOKA KV, karton č. 3, složka *Skartace* 1956, dopis z 26. července 1956. *Tamtéž*, složka *Archivní materiál*, oběžník náčelníka archivního oddělení Krajské správy ministerstva vnitra Karlovy Vary z 16. prosince 1958, ve kterém jsou i zmíněny všechny okresní archivy v tehdejší Karlovarském kraji. Kopie uvedených materiálů jsou uloženy ve spisu o fondu *AM Útvina*.

⁹⁸ MUZIKA, František. *Krásné písmo ve vývoji latinky II*. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, s. 18–19.

⁹⁹ GNIRS, Anton. *Topographie – Tepl und Marienbad*, s. 548.

¹⁰⁰ Hůře je na tom pouze fond *AM Valeč*.

tehdejšího Českého zemského archivu.¹⁰¹ S nimi souvisejí, coby zlomek původní registratury, protokoly výběru úředních tax, které se převážně vztahují k soudním poplatkům. Pocházejí ovšem pouze ze 40. let 19. století.

K **vyřazení archiválií z důvodu přehodnocení významu** nedošlo, totéž se týká i multiplikátů a jednotlivin nearchivní povahy.

Až po převzetí fondu do archivu byly do něj zařazeny **vnitřním přesunem** (č.j. SOAP/030-0620/2011) následující materiály:

1. V roce 2002 při pátrání po fondech žlutických cechů, nedohledaných při generální inventuře v roce 2001, našla pracovnice SOKA Karlovy Vary, PhDr. Jarmila Valachová, ve spisech fondu *AM Žlutice* otisk pečeti města Útvina do tmavého vosku pod papírovým krytem. Vzhledem k tomu, že nebyla zjištěna písemnost, na které byla původně přitištěna, byla pečeť přesunuta do fondu *AM Útvina* (inv. č. 29).
2. Při inventarizaci fondu *AM Krásné Údolí*, spisů z let 1793–1850, našel v roce 2010 Mgr. Petr Cais dva listy spisů z let 1835 a 1843, náležející do fondu *AM Útvina* (inv. č. 27–28). Ty nyní tvoří jediný spisový materiál registratury původce, dochovaný do dnešních dnů.

Všechny výše uvedené jednotliviny neměřily ani 1 cm.

Za **předcházející archivní zpracování** je možno považovat pouze celostátní soupis tzv. starých pozemkových knih v podobě strojopisných lístků o velikosti A5 pro každý svazek. V případě soudních knih města Útviny (inv. č. 1–15) to provedl Karel Fleissig zhruba ve 2. pol. 60. let 20. století v tehdejší StA Plzeň. 13 soupisových lístků bylo předáno do Okresního archivu v Karlových Varech pravděpodobně spolu se zmíněnými soudními knihami na konci roku 1972 (č. přír. 1112/1972) a dnes jsou uloženy ve spisu o fondu *AM Útvina*.¹⁰² Nesoulad mezi počtem soudních knih, zachycených na lístcích (13), a jejich počtem po dokončení inventarizace (15) je způsoben tím, že lístky na rozdíl od tohoto inventáře samostatně neevidují repertoria ke dvěma knihám inv. č. 1 a 3 ve formě dvou sešitů (inv. č. 2 a 4), které byly původně v příslušných svazcích volně přiloženy.

Mezi **restaurační zásahy** v materiálu fondu je nutno zmínit novou plátěnou vazbu u knihy inv. č. 5, kterou v roce 1968 provedlo pro StA v Plzni knihařství Komunálních služeb města Horšovského Týna. Pravděpodobně rovněž po předání do archivní péče byly novějším koženým hřbetem opatřeny i knihy inv. č. 8, 9, 12 a 13, zůstává však zatím nezjištěno, kdy a v jaké instituci přesně (zemský archiv v Praze, StA v Plzni?).

U **pořádacího systému** je třeba zmínit zařazení soudních knih inv. č. 7, 9, 11, 12, 15, do kterých byly vkládány záznamy o nových právních počínech i po roce 1850, tj. již na Okresním soudu v Bečově nad Teplou. Ačkoliv se v literatuře vyskytují doporučení převést takové svazky jako skutečná priora k fondům okresních soudů,¹⁰³ byly při delimitaci ze StA v Plzni v roce 1972 zařazeny do fondu *AM Útvina*. Při současné inventarizaci byla tato již

¹⁰¹ Beze zbytku zde tak platí postřeh Vladimíra Vlasáka, že v konečném efektu byl osud těchto z původních registratur vytržených písemností šťastnější, nežli vývoj oněch primárních archivních celků, které zůstaly u svých původců, a že některé městské i vrchnostenské fondy tvoří z velké části, nebo dokonce zcela právě tyto soudní (pozemkové) knihy – VLASÁK, Vladimír. Poznámka k pozemkovým knihám..., s. 124.

¹⁰² Blíže o celé soupisové akci viz Soupis starých..., s. 6–16, a HANZALOVÁ, Jarmila. Seminář o soupisu starých pozemkových knih. *Archivní časopis*, 1966, ročník 16, s. 106–107, kde i informace StA Plzeň, že soupis dokončí v roce 1969. O předání lístků soupisového zpracování spolu se soudními knihami do okresních archivů VLASÁK, Vladimír. Poznámka k pozemkovým knihám..., s. 124.

¹⁰³ Srov. Soupis starých..., s. 8, a závěry semináře k soupisu starých soudních knih, konaném 10. ledna 1966 v badatelně StA v Praze, který podává HANZALOVÁ, Jarmila. Seminář..., s. 107.

téměř 40 let trvající skutečnost respektována, uvedené knihy ve fondu ponechány¹⁰⁴ a do spisu o zatím nezpracovaném fondu *Okresní soud Bečov nad Teplou* byl na ně vložen odkaz.

Při zpracování byl fond rozdělen podle diplomatických kategorií a takto inventarizován. **Inventární seznam se tudíž člení** na I.A. Správní knihy, I.B. Účetní knihy, II. Spisový materiál, III. Jiné archiválie (podrobněji viz Příloha č. 2).

Jako **knihu s více druhy agend** je možno označit svazek inv. č. 1, který byl založen v roce 1678 s účelem přepsat do ní dílo Pavla Kristiána z Koldína *Práva městská Království českého* v německém překladu. Tento záměr však byl po přepisu úvodních pasáží opuštěn a kniha byla poté používána jako smluvná a zápisná pro vklady různých právních počinů (nejčastěji kupních smluv) z let 1680–1812.

Z běžného způsobu uvádění časového rozsahu archiválií je učiněna výjimka při popisu soudních knih (inv. č 1, 3, 5–15), kvůli specifickému vedení těchto typů písemností. Do uvedených svazků byly zapisovány právní počiny, nejčastěji v podobě přepisu smluv v plném znění. K nim byly následně často činěny marginální poznámky o dalším vývoji příslušných kauz (např. u dlužních úpisů o zaplacení pohledávek, odkazy na stránky jiných soudních knih apod.), a to i dlouhou dobu poté, co kniha přestala být k záznamu nových smluv používána. Při tvorbě inventárních záznamů bylo proto postupováno tak, že v kolonce *Čas. rozsah* byla zaznamenána celková doba používání dané knihy, tedy od jejího založení do data poslední marginální poznámky. Před tento časový rozsah byl eventuálně napsán rok nejstarší opsané smlouvy (v závorce), pokud byla uzavřena (datována) ještě před založením knihy, neboť občas docházelo k záznamu smluv do soudních knih s prodlevou několika let od jejich listinného vyhotovení. Pokud byly marginální poznámky mladší, než poslední zapsaná smlouva, je v kolonce *Obsah* uveden časový rozsah zaznamenaných smluv, tj. od prvního do posledního zachyceného právního počinu. Tamtéž je rovněž upozorněno, že kniha obsahuje pozdější (tj. ony marginální) poznámky z doby, kdy se již pro záznam nových smluv nepoužívala, popř. že obsahuje přepisy dokumentů starších, z doby před jejím založením.¹⁰⁵

Dosud nebylo zjištěno, že by se **části fondu nalézaly v jiných archivech**. K prověření se ovšem nabízí ještě Archiv Národního muzea v Praze, který obsahuje některé sbírky, tvořené mimo jiné i dary a koupěmi vzácnějších archiválií z městských registratur Čech. Jedná se zejména o *Sbírku A – Pergamenové listiny* [1142]–1893 (listiny menšího formátu) a *Sbírku B – Pergamenové listiny* 1160–1918 (listiny většího formátu). Velké množství tvoří v obou z nich materiály týkající se měst, a to jak městská privilegia, tak i majetkoprávní listiny a osobní doklady jednotlivých měšťanů. Dále přichází v úvahu muzejní *Sbírka F – Topografická sbírka* 1325–1948, která se vztahuje k dějinám jednotlivých měst, obcí, osad a dominií a archiválie v ní jsou uloženy podle pertinenční zásady bez ohledu na jejich provenienční příslušnost. Je zde více než 1700 lokalit. V *Eichlerově sbírce* z let 1825–1832 se nalézá významný soubor otisků tehdejších či ještě starších městských pečetidel. *Sbírka pečetidel – typářů* [1250]–[1918] obsahuje i oddíl C – města, a *Sbírka pečetí* [1300]–[1891], rozsáhlý soubor pečetí českých měst, městeček a obcí.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Tento postup podporuje i oběžník archivní správy ministerstva vnitřní z 20. února 1968, č.j. Ar-461/10-68 všem státním archivům v českých krajích, který závěry semináře z 10. ledna 1966 v badatelné StA v Praze koriguje (kopie uložena ve spisu o fondu *AM Útvina*).

¹⁰⁵ Například v kniha inv. č. 12 obsahuje odevzdací listiny z let 1807–1848, pak do ní byly ještě na okresním soudu zaneseny tytéž právní počiny z let 1871–1872, marginální poznámky ovšem do ní byly činěny až do roku 1882. Časový rozsah knihy proto je 1807 (rok založení knihy) až 1882. To, že jsou v ní zachyceny odevzdací listiny z let 1807–1848 a 1871–1872 uvádí kolonka *Obsah*. Kniha inv. č. 9 zas byla založena roku 1818, je v ní však opsán dlužní úpis již z roku 1817, datace tohoto svazku má proto podobu (1817) 1818–1871 a v kolonce *Obsah* je uvedena poznámka – *s přepisy starších dokumentů z doby od roku 1817*.

¹⁰⁶ Viz *Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea*. Jaroslav Čechura (red.). Praha : Národní muzeum, 1998, s. 12–14, 20–23, 36–37.

Fond obsahuje archiválie **II. kategorie**,¹⁰⁷ jejich **fyzický stav** je dobrý, pouze u knihy inv. č. 3 je nutný restaurátorský zásah kvůli poničené vazbě, jež poškozuje knižní blok. **Jazykem archiválií** je němčina.

IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu

Archiválie fondu poskytují možnosti využití při výzkumu rozsáhlé škály právních počínů útvinských měšťanů od roku 1680 až do 70. – 80. let 19. století (viz soudní knihy, inv. č. 1–15), ať už jde o kupní smlouvy a další převody nemovitého majetku (nejčastěji v podobě postoupení nemovitostí na děti jejich rodiči), nebo o dluhy a zajištění pohledávek v podobě zástav (hypoték), či o dědictví majetku a rovněž i svatební smlouvy. Do soudních knih však byly občas zaneseny i poznámky, týkající se i politické a hospodářské správy.¹⁰⁸ Jednání s úřady, opět převážně v soukromé majetkoprávní oblasti, ilustrují i protokoly výběru úředních tax z let 1839–1850 (inv. č. 16–26). Odevzdací listiny a svatební smlouvy (inv. č. 12–15) pak mohou být užitečným doplňkem matrik u genealogického bádání. Celkově jsou úřední knihy fondu zdrojem informací při studiu historie jednotlivých rodin a životopisů soukromých osob, nepostrádají ani význam pro výzkum historie venkova a hospodářských a sociálních dějin.¹⁰⁹ Z názvů konkrétních pozemků a lokalit v kupních a dalších smlouvách lze rovněž čerpat informace o tehdejší místní topografii a toponymii.¹¹⁰

Jinak fond původce další zprávy z období před rokem 1850 nepodává a je proto třeba čerpat z materiálů ostatních archivních souborů. Vedle písemností sousedního městečka Krásné Údolí (fond *AM Krásné Údolí*) je třeba upozornit na archivní fondy nadřízených úřadů, zejména *Krajský úřad Loket*.¹¹¹ Z období do roku 1791 by se něco málo dalo nalézt i ve fondu *Krajský úřad Plzeň*¹¹² a pro působení bývalého vrchnostenského úřadu v Toužimi je možno využít fond *Velkostatek Toužim*.¹¹³ Všechny tyto archivní soubory jsou uloženy v SOA v Plzni. Bohužel, nepříliš možností poskytují fondy nadřízených orgánů politické správy a samosprávy z let 1850–1945.¹¹⁴

¹⁰⁷ Viz zák. č. 499/2004 Sb. ve znění zák. č. 243/2010 Sb., příloha č. 3.

¹⁰⁸ Kniha inv. č. 1 (přijetí za měšťana, dávky placené vrchnosti); kniha inv. č. 3 (stavební povolení, úřední poplatky); kniha inv. č. 5 (stavební povolení, dodávky obilí armádě /1809–1810/, koupě požární stříkačky městem /1805/).

¹⁰⁹ Nejnověji k významu soudních knih 1. pol. 19. století SKOŘEPOVÁ, Markéta. Gruntovní knihy 19. století na příkladě panství Nový Rychnov. *Archivní časopis*, 2010, roč. 60, s. 358.

¹¹⁰ Např. kniha inv. č. 7, fol. 288pv–289 – *Es verkaufen die eingangs benannten Joseph und Maria Anna Scherbaum an Johann und Barbara Klement das ihnen... angehorige halbscheidliche Feld am Trasch genannt, sub N: top: 217...*

¹¹¹ V agendě *Politicum* jsou zajímavé zejména signatury 51, 69, 74 a 114 – blíže FIALA, Jaroslav. *Krajský úřad Loket 1865–1850 : inventář* [tiskem nepublikovaná archivní pomůcka]. Státní archiv v Plzni, 1962, s. 37nn.

¹¹² Viz MACÁK, Antonín. *Krajský úřad Plzeň 1701–1850 : inventář* [tiskem nepublikovaná archivní pomůcka]. Státní archiv v Plzni, 1961, s. 20, 23 – zde správní knihy a spisy do roku 1791.

¹¹³ Zde se však signatura XXX. – *Tržiště Útvina*, ve spisech staré manipulace (všeobecné) do roku 1848 nedochovala – viz KYNČIL, Jiří. *Velkostatek Toužim...*, s. 13, 59.

¹¹⁴ Fond *Okresní úřad Karlovy Vary*, pod jehož původce Útvina náležela do roku 1902, se z období před rokem 1906 dochoval jen torzovitě a spisy starší, než je zmíněný rok 1906, nemá žádné. Ke vši směle, fond *Okresní úřad Teplá*, pod jehož původce přešlo městečko 1. října 1902 (vyhláška ministerstva vnitra č. 64/1902 z. z.), je naopak slušně dochován ve své I. a II. manipulaci letech 1855–1903, mezerovitá je však kýžená III. manipulace z let 1904–1935 (převážně jen sign. 8 – policejní záležitosti) a léta 1935–1938 v něm nejsou zastoupena vůbec. Torzovitě jsou i fondy *Okresní úřad Bečov nad Teplou* a *Landrát Teplá*, pod které Útvina spadala v letech 1855–1868, respektive 1938–1945 (všechny zmíněné archivní soubory jsou uloženy v SOkA KV). Fond samosprávného orgánu *Okresní zastupitelstvo Bečov nad Teplou* není v EL NAD vůbec evidován a

Obsahově pozoruhodnými archiváliemi jsou knihy inv. č. 9 a 10, které nás mj. informují o podnikatelských aktivitách stavebního mistra z Útviny Josefa Scherbauma ve 30. letech 19. století, včetně jeho stavby budovy Krajského úřadu v Lokti,¹¹⁵ opravy kostela v Karlových Varech a ostatních stavebních podniků v regionu. **Formálně významný** je otisk znakové pečeti města Útvina na papírovém podkladě (inv. č. 29), který byl součástí dnes již nedochovaného dokumentu, neboť se jedná o typ útvinské městské pečeti v odborné literatuře dosud neznámý.¹¹⁶

V. Záznam o uspořádání archivního fondu a vyhotovení pomůcky

Archivní zpracování fondu provedl ve Státním okresním archivu Karlovy Vary v říjnu 2011 Petr Cais a v červnu příštího roku dokončil i inventář.

Karlovy Vary, 19. 6. 2012

Mgr. Petr Cais

pravděpodobně se ztratil neznámo kdy, existence jeho původce je nicméně doložena od roku 1866 ve spisech fondu *AM Krásné Údolí*.

¹¹⁵ Byla dokončena roku 1839 – viz FIALA, Jaroslav. *Krajský úřad Loket...*, s. 11.

¹¹⁶ Srov PELANT, Jan. *Znaky a pečete...*, s. 261–262. Pečeť inv. č. 29 se velice podobá pečeti s opisem *SIGILLVM · CIVITATIS×VTTWÆ, kterou Jan Pelant popisuje a jejíž otisk je ve fondu dochován v městských soudních knihách. Rozdíl mezi oběma typy spočívá v tvaru písmena M ve slově SIGILLVM a ve vnějším a vnitřním lemování opisu.

Seznam použitých pramenů a literatury

I. PRAMENY

A. Archivní prameny

Národní archiv Praha

– archivní fond *Tereziánský katastr – Repartiční seznamy*

SOkA Cheb

– archivní fond *AM Cheb*

SOkA Karlovy Vary

– archivní fond *AM Krásné Údolí*

– archivní fond *AM Teplá*

– materiály ze spisovny SOkA KV

B. Prameny tištěné a zpracované

Archivní mapy : prohlížení archiválií Ústředního archivu zeměměřictví a katastru. Sekce Stabilní katastr [online]. Český úřad zeměměřický a katastrální; Zeměměřičský ústav, c2006. [cit. 2011-11-30]. Dostupné z <<http://archivnimapy.cuzk.cz>>.

BERNAU, Friedrich. *Studien und Materialien zur Specialgeschichte und Heimatskunde des deutschen Sprachgebiets in Böhmen und Mähren*. Prag : J. G. Calve'sche k. u. k. Hof- u. Universitäts-Buchhandlung, 1903.

BEŠŤÁKOVÁ, Marie. *Okresní národní výbor Teplá 1945–1948 : inventář* [tiskem nepublikovaná archivní pomůcka]. Okresní archiv Karlovy Vary, 1968.

CAIS, Petr. *Archiv města Horní Blatná 1535–1945 (1954) : inventář* [tiskem nepublikovaná archivní pomůcka č. 288]. Státní okresní archiv Karlovy Vary, 2006.

Das ehemalige herzoglich sächsisch lauenburgische und markgräfllich badische Amtsarchiv aus dem Schlosse zu Theusing in Böhmen. Bearbeitet von Dr. Anton Gnirs. Brünn – Prag – Wien – Leipzig : Rudolf M. Rohrer, 1933.

FIALA, Jaroslav. *Krajský úřad Loket 1695–1850 : inventář* [tiskem nepublikovaná archivní pomůcka]. Státní archiv v Plzni, 1962.

GNIRS, Anton. *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in der Tschechoslowakischen Republik. A. – Land Böhmen. L. – Die Bezirke Tepl und Marienbad*. Augsburg : Benno Filser, 1932.

GRUMBACH, Franz J. *Bezirkskunde : der politische Bezirk Karlsbad umfassend die Gerichtsbezirke Karlsbad und Petschau. I. Theil*. Selbstverlag; für den Buchhandel in Commission Jacob'sche Buchhandlung, Karlsbad (Markt.), 1892.

HANZALOVÁ, Jarmila. Seminář o soupisu starých pozemkových knih. *Archivní časopis*, 1966, ročník 16, s. 106–107.

Instruction zur Beseitigung der Bettelei und zur Versorgung der Armen. Carlsbad : gedruckt bei den Gebrüder Franieck, 1834.

Justizgesetzsammlung, 1785, 1789.

KARELL, Viktor. Das Gerichtsbuch von Uittwa. *Karlsbader historisches Jahrbuch*, 1940, s. 120–122.

Die Kataloge des Egerer Stadtarchivs. Angelegt von Karl Siegl. Eger : Stadtgemeinde Eger, 1900.

Kommunales Jahrbuch für die Tschechoslowakische Republik 1931. Rudolf Lodgmann (Hrsg.). Verband der deutschen Selbstverwaltungskörper in der Tschechoslowakischen Republik, [1931].

KYNČIL, Jiří. *Velkostatek Toužim 1553–1925 (1933) : archivní inventář* [tiskem nepublikovaná archivní pomůcka]. Státní archiv Plzeň, pobočka Klášterec nad Ohří, 1965.

Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus, inchoans ab anno 1354 usque 1362. Tomus primus. Opera et sumptibus Francisci Antonii Tingl. Pragae, 1867.

MACÁK, Antonín. *Krajský úřad Plzeň 1701–1850 : inventář* [tiskem nepublikovaná archivní pomůcka]. Státní archiv Plzeň, 1961.

PELANT, Jan. *Znaky a pečeteř západočeských měst a městeček*. Plzeň : Západočeské nakladatelství, 1985.

Provinzial-Gesetzsammlung des Königreichs Böhmen, 1834.

Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea. Jaroslav Čechura (red.). Praha : Národní muzeum, 1998.

Sbírka pramenů práva městského království Českého = Codex iuris municipalis. Díl IV–2 – *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453–1500*. Zpracoval Antonín Haas. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1960.

SKOŘEPOVÁ, Markéta. Gruntovní knihy 19. století na příkladě panství Nový Rychnov. *Archivní časopis*, 2010, ročník 60, s. 344–360.

SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt*. 15. Band – *Elbogner Kreis*. Prag : Friedrich Ehrlich, 1847.

Soupis starých pozemkových knih (kolektiv autorů). *Archivní časopis*, 1961, ročník 11, s. 6–16.

Statistický lexikon obcí v Republice československé. I. – Země česká. V Praze : Orbis, 1934.

Das Sudetenbuch : Handbuch für den Reichsgau Sudetenland, 1940, 1. Jahrgang.

Das Sudetenbuch : Handbuch für den Reichsgau Sudetenland, 1941. 2. Jahrgang.

Verzeichnis der sudetendeutschen Stadtarchivare und Museumsleiter. *MVGDB*, 1929, 67. Jahrgang, s. 166–168.

Verzeichnis der sudetendeutschen Stadtarchivare und Museumsleiter. *MVGDB*, 1930, 68. Jahrgang, s. 217–218.

VLASÁK, Vladimír. Poznámka k pozemkovým knihám ve fondech archivů měst. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni*, 2004, s. 120–125.

Zpráva o činnosti Českého zemského archivu za leta 1934–1941. *ZČZA*, 1946, svazek IX, s. 335–406.

II. LITERATURA

BYSTRICKÝ, Vladimír. Státní oblastní archiv v Plzni (z historie dokumentačního vědeckovýzkumného ústavu). *Západočeský historický sborník* 1, 1995, s. 237–285.

DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha : Libri, 2000.

FRANKOVÁ, Lidmila. Poddanství a jeden ze způsobů jeho likvidace (municipální ochranná města). In *Poddanská města v systému patrimoniální správy : sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12. – 13. září 1995*. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí, 1996, s. 11–18.

HAAS, Antonín. Městská správa. In *Archivní příručka : sborník přednášek o archivní praxi*. Uspořádali Miloslav Volf a Antonín Haas. V Praze, 1948, s. 157–182.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005.

HOFMANN, Gustav. Vrchnostenská správa poddanských měst a městeček v jihozápadních Čechách v letech 1750–1850. In *Poddanská města v systému patrimoniální správy : sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12. – 13. září 1995*. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí, 1996, s. 45–52.

MARTÍNEK, Zdeněk. Archiv obce : příspěvek k vymezení a charakteristice archivního fondu. *Archivní časopis*, 1999, ročník 49 – zvláštní příloha.

MUZIKA, František. *Krásné písmo ve vývoji latinky II*. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958.

Přehled dějin Československa. I/1 – do roku 1526. Hlavní redakce Jaroslav Purš, Miroslav Kropilák. Praha : Academia, 1980.

ROUBÍK, František. Ke vzniku správního rozdělení Čech z roku 1850. *Sborník Archivu ministerstva vnitra Republiky československé*, 1938, svazek XI, s. 63–172.

SCHIERL, Jiří. *Útvina : dějiny města a obce 1387–1997.* Útvina : Obecní úřad v Útvíně, 1997.

ŠIMÁK, J. V. *České dějiny.* Dílu I. část 5 – *Středověká kolonisace v zemích českých.* Praha : Jan Laichter, 1938.

ŠOLLE, Václav. Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích. *Sborník archivních prací*, 1960, ročník X, č. 1, s. 111–145.

TRANTÍREK, Miroslav. Vliv státu na vývoj městských a gruntovních knih na Moravě a ve Slezsku do roku 1849. *Sborník archivních prací*, 1960, ročník X, č. 2, s. 105–181.

URBAN, Michael. Zur Geschichte der Burg und Stadt Theusing. *MVGDB*, 1902, XL. Jahrgang, s. 105–140.

VOLF, Miloslav. Český zemský výbor a samosprávné archivy. *ZČZA*, 1946, svazek IX, s. 135–194.

VOLF, Miloslav. Vývoj gruntovní knihy ve světle zákonů a hospodářských instrukcí. *ZČZA*, 1939, svazek VIII, s. 41–108.

Příloha č. 1: Seznam použitých zkratk

AM	– archiv města
CIM IV–2	– <i>Sbírka pramenů práva městského království Českého = Codex iuris municipalis</i> . Díl IV–2 – <i>Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453–1500</i> . Zpracoval Antonín Haas. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1960.
č.j.	– číslo jednací
čl.	– článek
č. přír.	– číslo přírůstku zaznamenaného v knize přírůstků SOkA Karlovy Vary
EL NAD	– evidenční list národního archivního dědictví
fasc.	– fascikl
MVGDB	– <i>Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen</i>
OA	– okresní archiv, do 31. 8. 1992 předchůdce dnešního SOkA
PEvA	– program pro evidenci archiválií vyvinutý Archivní správou Ministerstva vnitra České republiky
JGS	– <i>Justizgesetzsammlung</i> = sbírka justičních zákonů vycházející v letech 1780–1848
SOA	– státní oblastní archiv, od 1. 1. 1975 nástupce StA za základě § 18 archivního zákona č. 97/1974 Sb.
SOkA	– státní okresní archiv, od 1. 9. 1992 nástupce OA na základě § 18a novely archivního zákona č. 343/1992 Sb.
SOkA KV	– Státní okresní archiv Karlovy Vary
StA	– státní archiv, v období od června 1954 (vládní nařízení č. 29/1954 Sb., §§ 3, 4, 13) do 31. 12. 1974 předchůdce dnešního SOA
ZČZA	– Zprávy Českého zemského archivu
z. z.	– <i>Zákonník zemský království Českého</i>

Příloha č. 2: Struktura archivního fondu

Inv. č.

I. ÚŘEDNÍ KNIHY

A. SPRÁVNÍ KNIHY

1. Městské soudnictví

a. Právní normy

1

b. Majetkoprávní agenda

I. Knihy smluvné a zápisné

1–2

II. Koupě a ostatní převody nemovitostí

3–7

III. Dlužní a zástavní právo

A. Dlužní úpisy a zástavní právo

8–9

B. Knihy kvitancí a výmazů pohledávek

10–11

IV. Rodinné právo

A. Odevzdací listiny na zděděné nemovitosti

12

B. Svatební smlouvy

13–15

B. ÚČETNÍ KNIHY

1. Pomocné knihy pro výběr úředních poplatků (tax)

16–26

II. SPISOVÝ MATERIÁL

A. SPISY

27–28

III. JINÉ ARCHIVÁLIE

A. OTISKY PEČETÍ

29

INVENTÁRNÍ SEZNAM

I. ÚŘEDNÍ KNIHY

A. SPRÁVNÍ KNIHY¹¹⁷

1. Městské soudnictví

a. Právní normy

Práva městská Království českého;
autor: Pavel Kristián z Koldína, opis německého
překladu, pocházejícího pravděpodobně
z let 1607–1614

([1607]) 1678 K1

– nedokončené torzo, pouze předmluva,
obsah (Index) a úvodní článek A1

O spravedlnosti a právu

(Neue Reformation der Stadt Rechten;

za předmluvou: Artickel der Stadt Rechten

so Geschriben Worden in Anno Chr[ist]i 1678:

Von mihr hierbemelden. Andrea Rannerth

Pro tempore Ludimagister in Ittwa.)

něm., 20×32,5 cm, vazba kožená

Předchozí sign.: N° 1, II-42

– viz *inv. č. 1*

¹¹⁷ Ze správních knih jsou ve fondu zastoupeny pouze knihy městského soudnictví, do kterých však byly občas zaneseny i poznámky, týkající se politické a hospodářské správy: kniha inv. č. 1 (přijetí za měšťana, dávky placené vrchnosti); kniha inv. č. 3 (stavební povolení, úřední poplatky); kniha inv. č. 5 (stavební povolení, dodávky obilí armádě /1809–1810/, koupě požární stříkačky městem /1805/).

b. Majetkoprávní agenda

I. Knihy smluvné a zápisné

1	Bečov
2712	<p>Knihy smluvná a zápisná 1680–1812
– převážně kupní smlouvy, ale i ostatní právní počiny
(mj. koupě dřeva, přijetí za měšťana, specifikace vrchnostenských dávek)
(Handels Buch angefangen Anno Eintausent Sechs Hundert undt Achtzig...;
<u>na hřbetu</u>: Altes Kauf- und Ver-kaufs-kontractenbuch vom Jahre 1678 /sic!/ Markt Uittwa])
+ Práva městská Království českého;
autor: Pavel Kristián z Koldína, opsáno roku 1678 z německého překladu, pocházejícího pravděpodobně z let 1607–1614
– nedokončené torzo, pouze předmluva, obsah (Index) a úvodní článek A1
O spravedlnosti a právu
(Neue Reformation der Stadt Rechten;
<u>za předmluvou</u>: Artickel der Stadt Rechten so Geschriben Worden in Anno Chr[ist]i 1678: Von mihr hierbemelden. Andrea Rannerth Pro tempore Ludimagister in Iittwa.
něm., 20×32,5 cm, vazba kožená
Předchozí sign.: N° 1, II-42</p>	(1607) 1678–1812	K1
2		<p>Repertorium ke knize smluvné a zápisné z let 1680–1812 [1830]–[1850]
(Index zum alten Kaufbuche des Marktes Uittwa vom Jahre 1678 /sic!/) něm., 20,5×33,5 cm, sešit</p>	[1830]–[1850]	K2

II. Koupě a ostatní převody nemovitostí¹¹⁸

3	Bečov
2713 | <p>Knihy kupních smluv a ostatních převodů nemovitostí pro léta 1723–1764
(mj. stavební povolení a další informace o stavbách domů, právo průjezdu přes pozemek; na úvodním listu seznam úředních poplatků za zápisy do knihy)
– s pozdějšími poznámkami
– kniha založena již roku 1722
(Kauf- und Verkaufs-kontraktenbuch des Marktes Uittwa An[fang]end vom Jahre 1722.)
něm., 20×34 cm, vazba kožená
Předchozí sign.: N^o I, 2, IV, II-42
<i>Vazba zkroucená, listy v knize poškozeny.</i></p> | 1722–1793 | K3 |
|---|---------------|---|-----------|----|

¹¹⁸ Viz též inv. č. 1, 10 a 12.

Inv. č.	Sign.	Obsah	Čas. rozsah	Evid. jedn.
4		Repertorium ke knize kupních smluv a ostatních převodů nemovitostí pro léta 1723–1764 (Index zum Kaufkontraktenbüche /sic! des Marktes Uittwa N. I vom Jahre 1722) něm., 20,5×32 cm, sešit	[1850]	K4
5	Bečov 239	Kniha kupních smluv a ostatních převodů nemovitostí pro léta 1765–1820 a 1832–1834 (mj. povolení stavby domů a koupě stavebních parcel, odevzdací listiny, přijetí za měšťana spojené se získáním majetku, správa dědictví nevlastním rodičem, závěť, pozůstalostní řízení, spor o právo průjezdu přes pozemek a majetkové spory, půjčka peněz /revers/, dodávky obilí armádě v letech 1809–1810 /opisy stvrzenek/, koupě požární stříkačky městem /1805/) – s pozdějšími poznámkami, od roku 1850 prováděnými na Okresním soudu Bečov nad Teplou (Kauf- und Verkaufskontraktenbuch des Marktes Uittwa. Anfangend vom Jahre 1765.) něm., 25×37,5 cm, novější vazba plátěná s koženým hřbetem a rohy Předchozí sign.: N ^o II Opatřeno novou vazbou v knihařství Komunálních služeb města Horšovského Týna v roce 1968.	1765–[1878]	K5
6	Bečov 240	Kniha kupních smluv a ostatních převodů nemovitostí pro léta 1800–1803, 1805 a 1823 (Kaufkontraktenbuch des Marktes Uittwa anfangend vom Jahre 1800.) něm., 22,5×36,5 cm, vazba papírová s koženým hřbetem a rohy Předchozí sign.: 33	1800–1823	K6
7	Bečov 241	Kniha kupních smluv a ostatních převodů nemovitostí pro léta 1808–1851 a 1872 ¹¹⁹ (mj. pozůstalostní řízení a dělení dědictví, svatební smlouva, právo užívání nemovitostí) – s pozdějšími poznámkami – od roku 1850 agenda vedena na Okresním soudu Bečov nad Teplou (Kauf- und Verkaufskontraktenbuch des Marktes Uittwa.) něm., 22×35,5 cm, vazba kožená Předchozí sign.: N ^{to} III, 261	1808–1880	K7

¹¹⁹ Viz též inv. č. 12.

III. Dlužní a zástavní právo¹²⁰

A. Dlužní úpisy a zástavní právo

8	Bečov
244	<p>Kniha dlužních úpisů I
pro léta 1800–1817 a 1820
– s pozdějšími poznámkami, od roku 1850
prováděnými na Okresním soudu Bečov nad Teplou
(Schuldverschreibungsbuch des Marktes Uitwa.
Anfangend vom Jahre 1800.)
něm., 22,5×36 cm, vazba papírová s novějším
koženým hřbetem a původními koženými rohy
Předchozí sign.: N^{ro} I, 193</p>	1800–[1878]	K8
9	Bečov
245	<p>Kniha dlužních úpisů, záznamů zástavního
práva a související agendy II
(mj. postoupení pohledávek, postupní listina,
kauce, včetně kaucí Josefa Scherbauma,
stavebního mistra z Útviny, na jím prováděné
stavby v regionu, např. kostel v Karlových
Varech, škola a budova krajského úřadu v Lokti,
radnice v Bochově ad. /1831–1840/; deficit
v sirotčí pokladně města Útvina /1851/)
– s přepisem starších dokumentů z doby od roku 1817
– od roku 1850 agenda vedena na Okresním soudu
Bečov nad Teplou
(Schuldverschreibungsbuch für den Markt
Uitwa. Anfangend vom Jahre 1818.)
něm., 23×37 cm, vazba papírová s novějším
koženým hřbetem a původními koženými rohy
Předchozí sign.: Nro II, 194</p>	(1817) 1818–1871	K9

B. Knihy kvitancí a výmazů pohledávek

10	Bečov
247 | <p>Kniha kvitancí a výmazů pohledávek I
pro léta 1809–1812, 1819, 1825–1848
(mj. splátky na za koupené nemovitosti a mobiliář,
vyúčtování splátek z transakcí s nemovitostmi
/Grundrechnungen/ za léta 1826–1832, kauce
na stavbu budovy Krajského úřadu v Lokti)
(Quittungsbuch des Marktes Uitwa.
Anfangend vom Jahre 1809)
něm., 24×38 cm, vazba papírová s koženým hřbetem
Předchozí sign.: Nro I, 154</p> | 1809–1848 | K10 |
|----|--------------|--|-----------|-----|

¹²⁰ Viz též inv. č. 1 a 5.

Inv. č.	Sign.	Obsah	Čas. rozsah	Evid. jedn.
11	Bečov 248	Kniha kvitancí a výmazů pohledávek II – s přepisy starších dokumentů z doby od roku 1847 – od roku 1850 agenda vedena na Okresním soudu Bečov nad Teplou (Quittungs-Buch des uittwaer Marktgerichtes anfangend vom Jahr 1849 /sic!/) něm., 23,5×39 cm, vazba papírová s koženým hřbetem Předchozí sign.: N ^{to} II, 85	(1847) 1848–1879	K11

IV. Rodinné právo

A. Odevzdací listiny na zděděné nemovitosti¹²¹

12	Bečov 246	Kniha odevzdacích listin na zděděné nemovitosti pro léta 1807–1848 a 1871–1872 (mj. kupní smlouvy a postupní listiny, dělení dědictví) – s pozdějšími poznámkami – od roku 1850 agenda vedena na Okresním soudu Bečov nad Teplou (Einantwortungsbuch des Marktes Uittwa. Anfangend vom Jahre 1807.) něm., 22×37 cm, vazba papírová s novějším koženým hřbetem a původními koženými rohy Předchozí sign.: I, 138	1807–1882	K12
----	--------------	--	-----------	-----

B. Svatební smlouvy¹²²

13	Bečov 242	Kniha svatebních smluv I pro léta 1785–1805 (Heurathskontraktenbuch des Marktes Uittwa. Anfangend vom Jahre 1785.) + Jmenný index, vyhotoven cca 1850 něm., 22,5×36 cm, vazba papírová s novějším koženým hřbetem Předchozí sign.: N ^o I, 112	1785–[1850]	K13
14	Bečov 243	Kniha svatebních smluv II pro léta 1804–1835 – s pozdějšími poznámkami, od roku 1850 prováděnými na Okresním soudu Bečov nad Teplou (<u>na hřbetu</u> : II [Heu]raths [K]ontrakten [B]uch [vom] Jah[r] [1]80[4]) něm., 24×36,5 cm, novější vazba papírová s koženým hřbetem a rohy Předchozí sign.: II, 284	1804–[1878]	K14

¹²¹ K dědictví a odevzdacím listinám viz též inv. č. 1, 5 a 7.

¹²² Viz též inv. č. 1 a 7.

Inv. č.	Sign.	Obsah	Čas. rozsah	Evid. jedn.
15	Bečov 222	<p>Kniha svatebních smluv III pro léta 1836–1850, 1861–1862 a 1872 – od roku 1850 agenda vedena na Okresním soudu Bečov nad Teplou (na hřbetu: Heuraths KontraKteN buch) něm., 25,5×39,5 cm, vazba papírová s koženým hřbetem a rohy Předchozí sign.: N III, 219</p>	1836–1872	K15

B. ÚČETNÍ KNIHY

1. Pomocné knihy pro výběr úředních poplatků (tax)¹²³

16	Protokol výběru úředních poplatků (tax) pro vojenský rok 1840 I – s uvedením záležitostí jednotlivých stran (Taxprotokoll für das Militarjahr 1840) něm., 21×35 cm, sešit Předchozí sign.: I	1839–1840	K16
17	Protokol výběru úředních poplatků (tax) pro vojenský rok 1840 II – s uvedením záležitostí jednotlivých stran (Taxprotokoll für das Militärjahr 1840.) něm., 21×34,5 cm, sešit Předchozí sign.: II	1840	K17
18	Protokol výběru úředních poplatků (tax) pro vojenský rok 1841 – s uvedením záležitostí jednotlivých stran (Taxprotokoll für das Militär-Jahr 1841.) něm., 22×35 cm, sešit Předchozí sign.: N: I	1840–1841	K18
19	Protokol výběru úředních poplatků (tax) pro vojenský rok 1842 – s uvedením záležitostí jednotlivých stran (Taxprotokoll für das Militär Jahr 1842) něm., 20,5×34 cm, sešit Předchozí sign.: I.	1841–1842	K19
20	Protokol výběru úředních poplatků (tax) pro vojenský rok 1843 – s uvedením záležitostí jednotlivých stran (Taxprotokoll für das Militärjahr 1843) něm., 21×34 cm, sešit Předchozí sign.: I.	1842–1843	K20
21	Protokol výběru úředních poplatků (tax) pro vojenský rok 1844 – s uvedením záležitostí jednotlivých stran (Taxprotokoll für das Militär-Jahr 1844) něm., 21×34,5 cm, sešit Předchozí sign.: N I	1843–1844	K21
22	Protokol výběru úředních poplatků (tax) pro vojenský rok 1845 – s uvedením záležitostí jednotlivých stran (Taxprotokoll für das Militär-Jahr 1845) něm., 21×35 cm, sešit Předchozí sign.: N. I	1844–1845	K22

¹²³ K úředním poplatkům v 18. století viz též úvodní list knihy inv. č. 3.

Inv. č.	Obsah	Čas. rozsah	Evid. jedn.
23	Protokol výběru úředních poplatků (tax) pro vojenský rok 1846 – s uvedením záležitostí jednotlivých stran (Taxprotokoll für das Militär-Jahr 1846.) něm., 21×34,5 cm, sešit Předchozí sign.: N. I	1845–1846	K23
24	Protokol výběru úředních poplatků (tax) pro vojenský rok 1847 – s uvedením záležitostí jednotlivých stran (Taxprotokoll für das Militär-Jahr 1847) něm., 21,5×35,5 cm, sešit Předchozí sign.: N: I	1846–1847	K24
25	Protokol výběru úředních poplatků (tax) pro vojenský rok 1848 – s uvedením záležitostí jednotlivých stran (Taxprotokoll für das Militär-Jahr 1848.) něm., 21×34,5 cm, sešit	1847–1848	K25
26	Protokol výběru úředních poplatků (tax) 1. 9. 1848 – 9. 6. 1850 – s uvedením záležitostí jednotlivých stran (Taxprotokoll anfangend von 1 tm September 1848. bis 9. Juny 1850) něm., 21×35,5 cm, sešit	1848–1850	K26

II. SPISOVÝ MATERIÁL

A. SPISY

27		Výtah z vyúčtování chudinského ústavu za kalendářní rok 1835	1835	N1
28	XX/21	Informace o městě pro schematismus království Českého (mj. funkcionáři města, chudinský ústav)	1843	N1

III. JINÉ ARCHIVÁLIE

A. OTISKY PEČETÍ

29		<p>Otisk pečeti – znaková pečeť otištěná v tmavém (tmavě zeleném?) vosku pod papírovým krytem, původně na dnes již nedochovaném dokumentu; kotouč, průměr 33 mm, v pečetním poli na polském šrafovaném štítu srdce, kolem štítu damaskování; opis renesanční majuskulou po obvodu pečeti, lemovaný na vnějším okraji stupňovitou římsou se třemi stupni, na vnitřním toutéž římsou se dvěma stupni: [♣] SIGILLVM⊗CIVITATIS⊗VTTWÆ</p>	[1550]–[1700]	J1
----	--	--	---------------	----

Název archivní pomůcky:	Archiv města Útvina
Značka archivního fondu:	AM Útvina
Časový rozsah:	[1550]–1882
Počet evidenčních jednotek:	28 (26 úředních knih, 1 karton, 1 jiné)
Počet inventárních jednotek:	29
Rozsah v bm:	0,75 bm
Stav ke dni:	19. 6. 2012
Zpracovatel archivního fondu:	Mgr. Petr Cais
Zpracovatel archivní pomůcky:	Mgr. Petr Cais
Počet stran:	37
Počet exemplářů	4
Schválil:	Mgr. Milan Augustin

dne 19. 6. 2012 – č.j. SOAP/030-0386/2012

Nově vymezené a revidované evidenční jednotky při GI 2012–2013

Název archivní pomůcky:	Archiv města Útvina
Značka archivního fondu:	AM Útvina
Časový rozsah fondu:	[1550]–1882
Počet evidenčních jednotek:	28 (26 úředních knih, 1 karton, 1 samostatná pečeť /inv. č. 29/)
Počet inventárních jednotek:	29
Rozsah fondu v bm:	0,75 bm
Stav ke dni:	14. 3. 2013
Vypracoval:	Mgr. Petr Cais